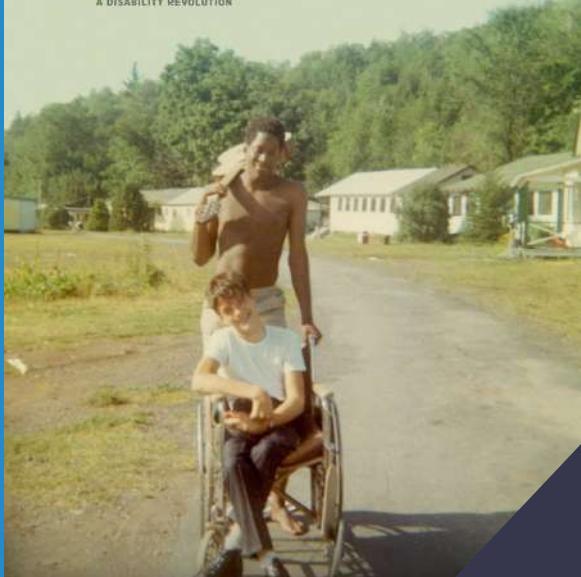

Sjećanje na Milenka Vojičića i Kapku Panajotovu

**CRIP
CAMP**
A DISABILITY REVOLUTION

DISABILITY INFO

UMHCG

Časopis Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore

Decembar, 2022. | Godina VIII | Besplatan primjerak

BROJ

7

Interjuu

Jeam LeBrecht

Na zapadu ništa novo

Anđela Radovanović

Samostalni život OSI

Dr Julijana Cicović Maslovar, psihološkinja

Prvi poljubac, nikad nezaboravljen

Nikola Zekić

**Poslovna sposobnost kao
osnovno ljudsko pravo osoba s
invaliditetom**

Tema broja

Živjeti život

Marina Vujačić

Maja Raičević

**Interseksionalnost
vs. Diskriminacija**

Interjuu

Milojko Spajić

IMPRESSUM

Izdaje:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG)

Za izdavača:

Marina Vujačić

Glavna i odgovorna urednica:

Marina Vujačić

Redakcija:

Dragana Đokić

Dragana Sokić

Andjela Miličić

Andjela Radovanović

Aleksandra Pavićević

Marina Vujačić

Marija Šćepanović

Milica Mardokić Sekulović

Nada Bošković

Grafička priprema:

Gavro Kračković

Štampa:

Lapis stamparija

Adresa redakcije:

Kralja Nikole br. 76 81000 Podgorica, e-mail: umhcg@t-com.me

CIP – Katalogizacija u publikaciji, Centralna narodna biblioteka

Crna Gora, Cetinje

364-22-056.26./29

DISABILITY info / glavna i odgovorna urednica: **Marina Vujačić**

God. VI, ISSN 800-7228 = disABILITY info

COBISS.CG-ID 122940304

Sadržaj

01

05

09

12

18

Blic INFO

Tema broja

Autorski
tekstovi

Intervjui

Lex Info

21

25

27

28

30

Novinarski
kutak

Projekti
UMHCG

Predstavljamo

Nakon dviće
decenije rekl
su o UMHCG

Abeceda

31

35

37

38

40

Dramski kutak

Barometar

Mućkalica

Drugi pišu

Dodatak

Riječ urednice

Drage čitateljke i dragi čitaoci časopisa **DisabilityINFO**,

Ovo izdanje je pripremljeno i trebalo je biti objavljeno krajem 2021.

Nažalost, zbog mog dužeg odsustva, o čijim razlozima možete čitati u tekstu **Živjeti život odlože-**
no je objavljanje, a ja sam promijenila tekst u rubrici **Tema broja**.

Časopis je pripreman u susret dvadesetogodišnjici **UMHCG**. Međutim, vjerujem da će vam biti korisno i zanimljivo čitati ga i sada, bilo da se podsjećate na tekstove, ili ih čitate po prvi put,
kakvih je svakako većina.

Uostalom, „*Ponavljanje je majka znanja.*”, a mi njena djeca. :)

Naravno, preporučujem vam i sve druge rubrike, osim **Teme broja**, i pozivam vas da nam do-
stavljate predloge tema kojima bismo se trebali baviti.

Ugodno čitanje.

Marina Vujačić

Crnogorski paraolimpijski stonoteniser **Filip Radović** osvojio je bronzanu medalju na Paraolimpijskim igrama u **Tokiju**. Radović je u polufinalnom meču kategorije S 10 poražen od vodećeg svjetskog stonotenisera, Poljaka **Patrika Čojnovskog** 3:1 (13:11, 9:11, 11:4 i 11:9). Plasmanom u polufinalu crnogorski paraolimpijac osvojio je prvu paraolimpijsku medalju u istoriji crnogorskog sporta osoba s invaliditetom. To je ujedno i njegova peta medalja sa velikih takmičenja, nakon što je osvojio bronzu na šampionatima **Evrope u Vejleu** 2015. i **Laškom** 2017. i srebrnu u **Helsingborgu** 2019. Podsjećamo da je Cetinjanin grupnu fazu takmičenja završio kao prvoplasirani u grupi pobedama protiv **Džoela Koglana iz Australije** 3:1, Kineza **Liana Haoa** 3:2, i Nigerijca **Alabija Olufemija** 3:0.

Goalball reprezentacija Crne Gore osvojila je srebrnu medalju na Europskom prvenstvu B divizije u finskom **Lahtiju**. Crnogorski golbalisti poraženi su u finalnom meču od **Grčke** rezultatom 8:3, ali su osvajanjem medalje obezbijedili plasman u A diviziju. Istoriski uspjeh ostvarili su **Marko Nikolić, Nikola Nikolić, Mirnes Ramović i Goran Macanović**, a njihov tim je predvodio selektor **Nikola Čurović**. Plasman u viši rang izborili su s pet pobjeda i dva poraza. Kao prvoplasirani u B grupi, s tri trijumfa i porazom, izborili su četvrtfinale. Savladali su **Poljsku** rezultatom 9:7, **Italiju** 7:2 i **Švedsku** 13:5, a jedini poraz doživjeli su od **Velike Britanije** 8:7. Takođe, eliminisali su **Portugal** u četvrtfinalu 6:4 i u polufinalnom duelu **Poljsku** rezultatom 12:5. Zahvaljujući postignutim rezultatima sada su plasirani u A diviziji.

U julu 2021, **UMHCG** je akreditovalo Program obuke za zaposlene u oblasti socijalne i dječje zaštite na temu samostalnog života OSI i procesa deinstitucionalizacije, s akcentom na socijalno-edukativne usluge. U oktobru je održana prva obuka na ovu temu, kojoj je prisustvovalo 15 učesnika/ca, teme koje su obrađene odnosele su se na: Modele pristupa invaliditetu i njihov uticaj na garancije prava OSI, Filozofiju samostalnog života, Deinstitucionalizaciju i život u zajednici, Sredstva za samostalnost i servisi podrške za djecu s invaliditetom i odrasle OSI, (Samo)određenje, identitet i invaliditet, (Samo)procjenu potrebne podrške za život u zajednici, Stigmatizaciju, nasilje i viktimizaciju, Porodični život OSI, Socijalno-edukativne usluge (savjetovanje, grupe samopodrške) i Metode rada na socio-emocionalnim vještinama i komunikaciji s OSI.

TRENING O SAMOSTALNOM ŽIVOTU OSI I SOCIJALNO-EDUKATIVNIM USLUGAMA

UMHCG je dobitnik posebnog priznanja za kontinuirano učešće i saradnju na Međunarodnom podgoričkom sajmu knjiga i obrazovanja, koji je organizovan u periodu od 27. septembra 2021. do 4. oktobra, 2021. u Podgorici.

**OSIguraj
uslove
sebi!**

Zaposleni OSI u **UMHCG** su prolazili mjere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije, i to: **mjeru 10 - Osposobljavanje za rad na konkretnom radnom mjestu** koja je imala za cilj da zaposlenima omogući da unaprijede svoje kvalifikacije i znanja za radno mjesto na koje su raspoređeni i **mjeru 12 - Praćenje lica s invaliditetom na radnom mjestu, nakon zaposlenja** koja je imala za cilj da pruži podršku zaposlenima da budu uspješni u obavljanju radnih zadataka, da se uključe u radno okruženje, da ostvare komunikaciju sa saradnicima na poslu, da posao zadrže, odnosno da u njemu napreduju.

UMHCG je u avgustu 2021. akreditovalo Program obuke za nastavno osoblje kod **Zavoda za školstvo** pod nazivom Obuka za nastavno osoblje o osnovnim temama invaliditeta i inkluzivnog obrazovanja: Nauči - primijeni – promijeni. U septembru je održana prva radionica na ovu temu, kojoj je prisustvovalo 14 učesnika/ca, teme koje su obrađene odnosile su se na: Invaliditet i modeli pristupa invaliditetu; koja u okviru sesije obuhvata i podteme: Jezik, terminologija i modeli pristupa invaliditetu, i Terminologija i modeli pristupa invaliditetu u obrazovnom sistemu; zatim Servisi podrške za učenike s invaliditetom; s podtemama Uloga škole i nastavnika u obezbeđivanju servisa podrške za učenike s invaliditetom; i Inkluzija i inkluzivno obrazovanje kao pojam i pravo OSI; s podtemama Analiza statusa inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori; i IROP i ITP kao osnova izjednačavanja mogućnosti u obrazovanju. Sadržaj ovog Programa je, takođe, akreditovan i kod **Centra za stručno obrazovanje** u oktobru ove godine.

Program obuke za nastavno osoblje o pravima mladih s invaliditetom u oblasti srednjeg obrazovanja

Crna Gora
Ministarstvo prosvjete,
nauke, kulture i sporta

Kroz projekat *Mladi zajedno za promjene* (Youth together for change) koji je podržan od strane **Unicef (Predstavništva u Crnoj Gori)** osnovali smo Mreže volontera.

Cilj **Mreže volontera** je umrežavanje zainteresovanih volontera/ki za volontiranje i podršku mladima s invaliditetom, koja funkcioniše na dobrovoljnoj osnovi u skladu s izrađenim *Pravilnikom o radu i Planom rada Mreže*. Za volontiranje, kroz Mrežu volontera mogu aplicirati i mladi s invaliditetom i mladi bez invaliditeta, a njihov zadatak će biti da pružaju potrebnu podršku mladima s invaliditetom koji postanu korisnici Mreže i jave nam se s određenim nedoumicama i problemima, kao i preuzimanje određenih aktivnosti u školi i sredini iz koje dolaze u cilju zajedničkog djelovanja za poboljšanje položaja mladih s invaliditetom. U dosadašnjem periodu **Mrežu volontera** čini 53 volontera/ki.

U saradnji sa **Centrom za rehabilitaciju „Silver“** iz Zagreba obezbijedili smo uslugu psa vodiča za korisnika **Aleksu Marseniću**. To će biti treći pas vodič (Šerlok) koji će aktivno pružati pomoć pri kretanju njegovom korisniku, dok ovu uslugu već neko vrijeme koriste druge dvije osobe s invaliditetom. Do sada su ukupno školovana četiri psa vodiča i dva psa pomagača za korisnike iz Crne Gore, isključivo na osnovu projekata **UMHCG** i donacija građana i pravnih lica (kompanija i institucija) bez podrške države za njegovo sproveođenje. Jedan od ključnih preduslova da se **UMHCG** odluči za proceduru nabavke psa za određenog korisnika jeste samostalnost korisnika u doноšenju odluka, a za samu osobu s oštećenim vidom preduslov za dobijanje psa vodiča je pravilna tehnika kretanja uz pomoć bijelog štapa kao i spremnost za pravilnu brigu o psu.

Naime, u Crnoj Gori školovanje i nabavku pasa vodiča omogućava **UMHCG** kroz donacije i projekte, što se u nekim slučajevima značajno može odužiti zbog prikupljanja novčanih sredstava koja je potrebno izdvojiti za nabavku psa a to je oko 15.000 eura za sam proces obuke i prenosa, bez prethodnih procjena koje mogu koštati dodatno oko dvije hiljade eura. Iako ova cifra djeluje značajna treba imati na umu da je radni vijek psa vodiča/pomagača u prosjeku između šest do osam godina, što bi značilo da ova usluga košta oko dvije hiljade eura godišnje, manje od sto sedamdeset eura mjesечно, odnosno nešto oko pet i po eura dnevno. Samim tim, ovo je jedna od najisplativijih usluga podrške za život u zajednici osoba s invaliditetom u ekonomskom smislu, ali i neizostavno jedna od najdjelotvornijih u ishodima, odnosno omogućavanju samostalnog života za korisnika.

Živjeti život

Kao da je ovo izdanje časopisa, posvećenog samostalnom življenju, čekalo moj dugi oporavak i ponovno otpočinjanje, ili nastavak samostalnog življenja nakon desetomjesečne „pauze“.

Nemam unutrašnju, ličnu, a još manje profesionalnu potrebu ili obavezu da pišem o svom „iskustvu“, odnosno zdravstvenom izazovu, kakav je moždani udar, ali primjećujem da moja priča jako ohrabruje ljudе, pa ako će pomoći makar jednoj osobi biće značajno i dragocjeno. Namjerno pišem „izazov“ jer se sada, nakon svega što sam preživjela, šalim da ja nemam probleme, samo izazove, iako nije bilo ni najmanje bezazleno. Naprotiv.

Naime, u januaru 2022, tačnije, u subotu, 29. januara, u poslijepodnevnim časovima, doživjela sam moždani udar i dugih 40 sati, nepomično, ležala u nesvijesti, dok me u ponedeljak ujutru nijesu našle kolege s posla. Znam da je bilo poslije podne jer nijesam izlazila iz zgrade nakon povratka iz grada.

Doživjela sam i preživjela tip koji preživi svega 4% ljudi.

Sjećam se jedino te subote i povratka iz grada s prijateljem. Kada smo se razdvojili ispred njegovog ulaza, na čošku zgrade, mi se zavrtjelo u glavi, na kratko sam se uhvatila za zid i kada je prošlo nastavila. Međutim, ne sjećam se kako sam ušla u zgradu, niti

otključala vrata, niti gdje i kada sam legla. Jedino se sjećam da sam se nakon nekog vremena ustajala do kupatila. Kaže mi prijatelj da su me našli na podu, bosu, ali pokrivenu čebetom?

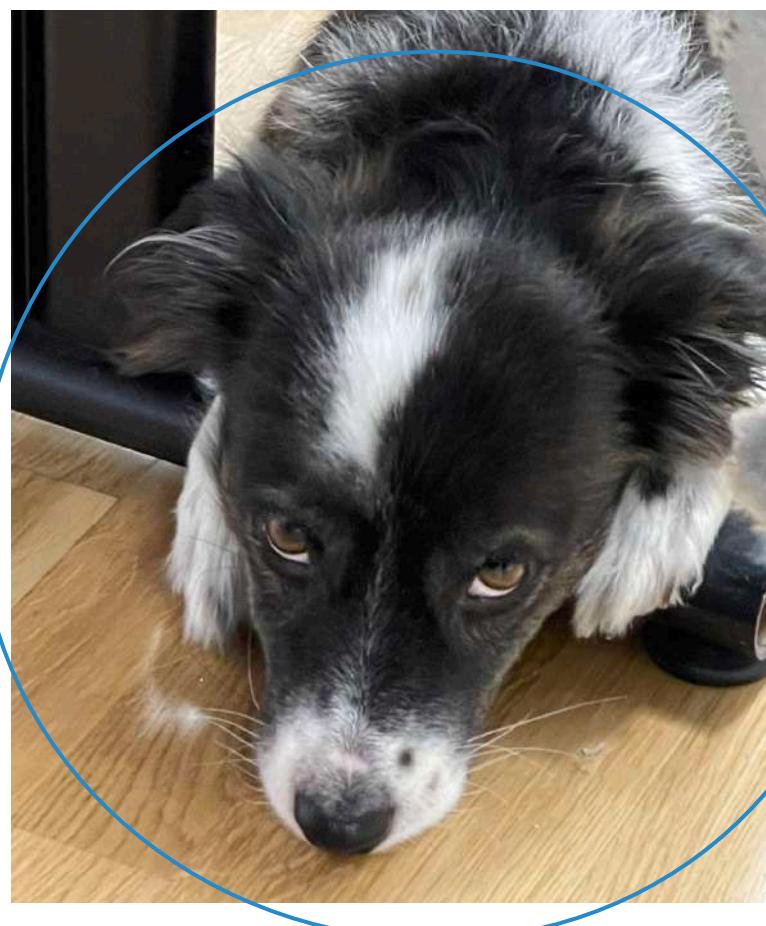
Dugih pet mjeseci sam bila u bolnici, a do 5. maja, bez mogućnosti posjeta. Naime, oba brata su prethodno na kratko ulazila, ali se tog perioda ne sjećam. Bila sam toliko konfuzna da dugo nijesam znala je li se nešto zaista desilo, ili sam sanjala. Možda je i bolje što je tako jer nekih situacija sa nekim sestrama i tehničarima bih radije da se ne sjećam. I zaista se i ne sjećam, mada ima i prilično neugodnih kojih se sjećam, uključujući komentare „kada ću više ići kući”, kao da sam željela boraviti u takvom okruženju. Međutim, od jula mi se dešava da mi se vraća pamćenje, ali ono što se dešavalо od aprila, ne i prije toga.

Naravno, bilo je i onih koji su divni, ali neću o imenima jer sam nekim zaboravila ime. Ipak, glasa i lika svih njih se sjećam, tako da bih i kada su u hodniku znala ko priča. Krajem maja se ispostavilo i da sam COVID-19 pozitivna, zbog čega sam izmještena na infektivnom odjeljenju. Tamo je osoblje zaista divno i pažljivo, mnogo posvećeno, a non-stop „na nogama”.

Ipak, i dalje smatram da sam imala predivnog doktora, vrhunskog stručnjaka, najboljeg neurohirurga kojeg imamo, **Luku Borovinića**, iako je svoju skromnost pokazao kada sam mu u jednom razgovoru rekla da smatram da mi je spasao život. On je neko koga mnogo cijenim i čije mi prisustvo mnogo odgovara, osjećam se sigurnije i smjelije.

Šta više, srećna sam što ga poznajem, i zaslужan je što imam prijatna osjećanja kada prođem pored KBC, posle mnogo, mnogo godina drugačijih osjećanja i iskustava.

Prijatelji mi pričaju da sam na neurohirurgiji stalno pitala za Lopticu (mog psa).

I trening u Herceg Novom, koji ne znam da li se desio u tom periodu :), ali vjerujem da sam i to sanjala jer Herceg Novi volim najviše od svih gradova.

Lopticu su, inače, našli na meni, ležala je i tek se spuštila nakon što su otvorili vrata od dnevnog boravka. Bilo im je čudno zašto se ona ne čuje i ne laje, ali pošto su čuli vibriranje telefona odlučili su da provale vrata.

Preko 40 sati nije obavila nuždu u stanu. Kasnije, kada je prijatelj poveo u šetnju kaže da je dugo obavljala nuždu, nakon čega je

jedno vrijeme ležala pored njega, a onda se ustala i počela da laje kada se opuštila jer je obavila nuždu. Ona je, zaista, posebno stvorenje i pokazala je to nebrojeno puta, ne samo sada.

Često sam, takođe, sanjala da idem do kupatila u koje ne mogu da uđem zbog drvenih letvi i nepremostivih prepreka. U želji da budem samostalna, iako sam mjesecima bila toliko nepomična da se nijesam mogla javiti na telefon jer senzor na moj dodir ne bi funkcisao, bilo mi je prilično teško. Nerijetko bih oplakala zbog toga jer mi je to bilo najteže iskustvo pored jecaja drugih ljudi i zvuka respiratora.

Dok sam bila na hematologiji sanjala sam da sam u Goliji, na selu, kod roditelja i onda bih molila majku da me vodi kući. :)

Takođe sam sanjala da sam kod tetke, u Nikšiću, ali da su tu sestre i sve je kao na odjeljenju. Sestra od tetke, njena čerka, mi je ispričala kasnije da je ta tetka bila najviše u kontaktu sa svima, što je, vjerujem, razlog snova jer su se identično ponavljali.

U junu sam počela sanjati da mi kosa otpada, iako je bila toliko kratka da nije imalo šta otpadati. :)

To je bio znak da briga prolazi, tako da sam noć prije izlaska iz bolnice sanjala da mi je i otpao poslednji dugi pramen.

Kada je stariji brat došao pitala sam ga da li majka zna šta mi se desilo i rekla mu da joj ne pričaju.

Od 27. juna i izlaska iz bolnice počeo je stvarni oporavak jer sam svakoga dana imala vježbe fizioterapeutkinje. I dan danas

vježbam, par puta dnevno i s tegovina, i nadam se da neću prestati do kraja života.

...

Na kratko da se „vratim“ u KBC; naime, kada je majka prvi put došla bila sam smještена s muškarcima u sobi. U tom periodu moj doktor je koristio neiskorišćene dane godišnjeg odmora iz 2021. Pošto mi je krevet bio poslednji do prozora pomislila je da nijesam tu, i da su joj pogrešno rekli, a kada me je ugledala jedva me je prepoznala jer sigurno nijesam imala ni 30 kilograma. Dugo sam samo doručkovala maslac i džem, ili sir, i tako do narednog jutra, i to jako rano, odmah nakon vizite. Užasno sam mrzjela zvuk kolica s hranom jer mi je mjesecima donošena kuvana riža, koja nije ni slatka, ni slana, sve dok jedna Bjelopoljka, s kojom sam sada prijateljica, nije tražila da mi se doneće ista hrana, kao i njoj, ali to je bilo tek krajem maja, pa s pauzom do posle 10. juna jer sam bila na hematologiji, gdje su me dobro hranili jer je hranu slao moj brat.

Jako sam slabo spavala, toliko slabo da bi mi se ujutru prije i nakon vizite baš spavalо. Naravno, dešavalo se da zaspim pa se hljeb potpuno osuši. Takođe, dugo su mi davali samo sredinu (ne i koru), dok nijesam zamolila pripravnike/ce da mi daju i koru. Sestre su im rekle da se mogu zagrcnuti, ali nijesu brinule što pet mjeseci ležim na ledima, bez pomjeranja na boku i pridržavanja jastucima jer sam, naravno, tek u julu počela samostalno da se okrećem ka boku. Da ne govorim da je to prvenstveno posao fizioterapeuta.

Ubrzo, u julu, sam počela i da sjedim samostalno, a onda da se, uz pridržavanje za sto, ustajem, i na kraju od 5. avgusta i da hodam bez pomagala.

Osjećala sam se kao beba koja se „dočepala“ svojih nogu.

Bilo mi je, naravno, mnogo stalo da budem samostalna, posebno u kupatilu, iako su brat i snaha zaista divni. Naravno, snaha mi je više pomagala u kupatilu.

Međutim, rana odvojenost od roditelja je učinila karakter čvrstim i nepokolebljivim.

Doktor je u julu rekao da je vijest da sjedim samostalno odlična vijest, i da je izvjesno da neće biti potrebna treća intervencija, koja je jako rizična, i bez obzira što nekada mora da se uradi, može da izazove ozbiljne posljedice.

Pored moje porodice, fizioterapeutkinje, i ispravnih odluka doktora **Borovinića**, mislim da je moja upornost i pozitivan duh, kao i želja za životom bila presudna za oporavak. Nijednog trenutka se nijesam zapitala: „Zašto baš ja? Šta sam loše uradila, i zbog čega ispaštam?“

Naprotiv, bila sam neopisivo srećna i zahvalna, pa su rezultati došli zaista brzo nakon izlaska iz bolnice, a fizičke posljedice se i ne primjećuju.

Upravo ovim tekstrom sam vam to htjela i poručiti: „Živite svakoga dana radujući se novom jutru, i novoj večeri, svakom čovjeku, susretu, razgovoru, osmjehu, zagrljaju jer teško možete znati koliko sekundi, minuta, dana, mjeseci ili godina vam je ostalo. Ali, ono što trebate znati jeste da se najvrednije stvari, kao što su: zdravlje, ljubav, čista savjest i prijatelji, ne mogu kupiti novcem jer njihova vrijednost nema cijenu!“

Marina Vujačić

(Ona koja je pored kliničke smrti preživjela i moždani udar i ne misli da je zbog toga heroj, već „samo“ ona koja voli život)

Na zapadu ništa novo

Anđela Radovanović

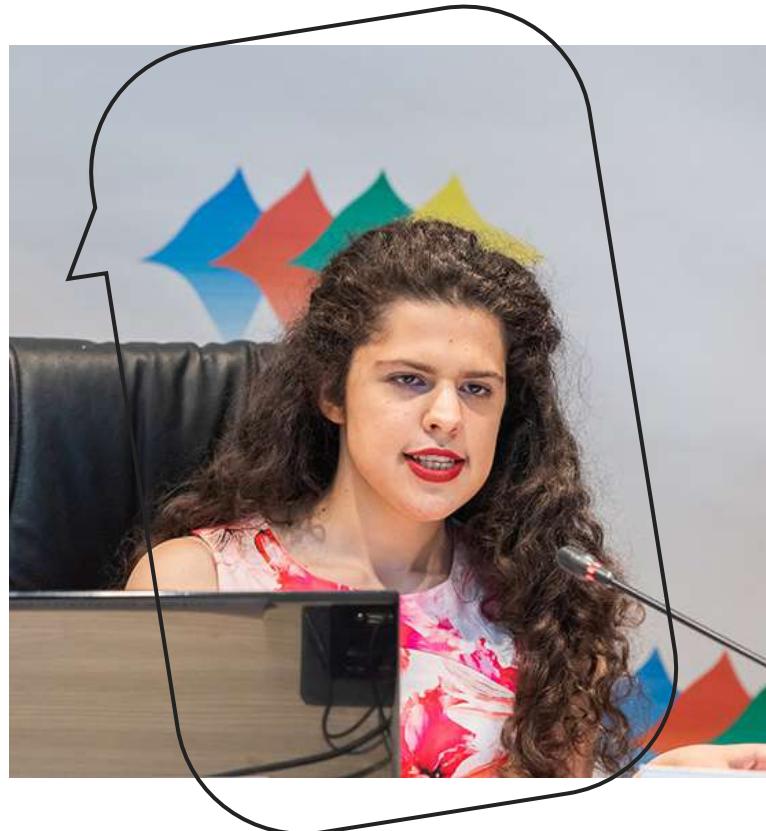
Poželim da napišem pismo, onako kako bi ga napisali nikšićki pjesnici. Ono koje će u dvije riječi reći da je dobro, živimo samostalno. I ništa više. Pa da ga savremenom ili svevremenom poštom, svejedno, pošaljem na onu stranu svijeta gdje smo se zaputili, pa zaglavili (bilo je nepristupačno, vjerovatno), pa se još kobeljamo i evo, nikako da stignemo. A nije da nećemo.

Strategije, pravilnici, zakoni, odredbe, odluke... Dovoljno velikih riječi da se zapetlja i pravnik, a kamoli mučeni(k) lingvista, nevičan pravnim doskočicama, ali ipak dovoljno vičan riječima da vidi da su riječi ipak nedovoljne, i da je potrebna upotreba još neke jezičke funkcije, liše magijske, da se zapisano pretvori u praksu.

Izgledaju kao davna prošlost one ambiciozne, entuzijastične studentske godine u kojima se u nama iskrila nada da će svijet u kome se budemo bavili aktivizmom biti bolji. Otvoreniji. Spremniji za naše glasove. S ove distance, kao da tapkamo u mjestu. *Godine prolaze, mi stojimo. Godine prolaze, mi čekamo*, rekla bi pjesma. A od čekanja smo se prilično i umorili.

Opasnije od niza pravnih termina su, ipak, riječi kojima se barata u svakodnevnoj komunikaciji. One u kojima je i dalje prihvatljivo da smo *invalidi, ometeni u razvoju, da imamo smetnje, teškoće*, i taj obimni registar izraza u kom je sasvim prihvatljivo komunikaciju s oponentom voditi tako što ćemo ga nipodaštavati nazivajući ga *autističnim, maloumnim, idiotom, kretenom* i ostalim „biranim riječima“.

Riječi i jezik imaju višestruke funkcije. Nepravilno upotrijebljene i protumačene,

proizvode logiku koja podrazumijeva da nam ne trebaju škole, poslovi, prodavnice, banke, pozorišta, muzeji... u koje ćemo moći da uđemo, a da nas ne unose kao stvar, i u čijim sadržajima ćemo moći ravnopravno da uživamo i učestvujemo.

Još čekamo da na pristupačnom peronu kupimo karte za realnost jednakih mogućnosti. I tu fine riječi ne pomažu. Samo, valjda, da budemo zahvalni što „deinstitucionalizacija“ ipak nije „THE institucionalizacija“. Još jedno *dugo putovanje u Jeuropu*.

Prvi poljubac, nikad nezaboravljen

Nikola Zekić

Kad se kome pomene samostalni život, naročito ako je taj osoba s invaliditetom, on obično pomisli na sve one korake, koje je morao, radi puta ka osamostaljenju, da preduzme. Rijetko kome, međutim, u pamet dođu vlastiti postupci, koji su doprinijeli samostalnosti njegovog karaktera. Jedno takvo sjećanje, međutim, obuzelo me je, pa bih ga rado ispričao. Pamtim ga većinom po kasnijem pričanju i prepričavanju, ali su ključni njegovi trenuci ostali i u mome mozgu, zanavijek urezani.

Imao sam tada možda četiri godine... Bio je zimski dan. Majka me taman bješe okupala, i, onako čistog i u peškir zamotanog, posadila kraj šporeta na drva. Toplota kojom me šporet obasipaše, učini mi se u tom momentu izraz velike njegove (šporetove) dobrote, pa majci rekoh nešto ovako:

„Majko, kako nam je lijep ovaj šporet!“

„Jeste, sine, lijep je.“, potvrđi ona, vjerovatno razmišljajući šta joj se sa djetetom desilo.

„I dobar je, baš je dobar! Maaaajko, ja njega mnogo volim!“

„Blago majki!“, reče ona, ne znajući, valjda, šta bi drugo.

„A mogu l' jednom da ga poljubim? Samo jednoooooom!“

„Bog s tobom, sine, to je vruće, ima da se izgoriš!“, veli ona, sad već ozbiljno zabrinuta razvojem situacije.

„Ada, samo jednoooooom, evo oooooođe, na kraj od pekare!“, ostajem uporan ja u branjenju svog stava.

„Čuješ li ti, to je vruće, izgorećeš se, i ima da te boli!“, opet pokušava ona.

I, pokušavala ona tako, na sve načine, koje samo materinska briga može da izmašta... A ja, sve zaludu, ostajem ja pri želji da platoski, ali ipak s ljubavlju, cjelivam šporet.

Kao poslednji adut, koji gotovo uvijek „upali“ kod djece, majka se odlučuje na metodu reversibilnosti, i vikne:

„Dobro, poljubi ga, stoko jedna dabili-stoko! Al' kad se izgoriš...“

No, suprotno svim vjekovima razvijanim teorijama drevnih majki, ja sam šporet zaista cjelivao, na čošku od rerne, i za svoj trud dobio plik na usni.

Ovo iskustvo, doživljeno u ranom djetinjstvu, naučilo me je da, iako se ne treba bojati pustolovina, i uvijek braniti svoj stav, treba katkad i poslušati neki mudar savjet. Sredina između dva ekstremna puta, potpune slobode do nivoa anarhije, i potpune podložnosti autoritetu, jeste ono, čemu sam od tada uvijek težio. Taj put me je i doveo dotle da, podržavan od roditelja, ali ipak svojim radom, steknem obrazovanje, formiram se kao ličnost... No, mislim da mi još mnogo puta tek predstoji. U životu je bilo, i biće, mnogo gorih opeketina od onih koje nastaju cjelivanjem šporeta, ali i one su dio puta do samostalnosti, koji je ujedno i put života uopšte.

Samostalni život OSI

Dr Julijana Cicović Maslovar, psihološkinja

Koncept „samostalnog življenja“ dosta je nejasan, ne samo laičkoj, već nažalost, često i stručnoj javnosti. Ovaj koncept je utemeljen na socijalnom modelu invalidnosti, koji podrazumjeva da ljudi nemaju ograničen izbor zbog svojih urođenih osobina ili stanja u kome su, nego zbog društvenog i fizičkog okruženja u kome žive.

Prema klasifikaciji funkcionisanja, invaliditeta i zdravlja koju donosi Svjetska zdravstvena organizacija (International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF, 2001) na funkcionisanje pojedinca i invalidnost gleda se kao na rezultat uzajamnog djelovanja fizičkog ili mentalnog stanja osobe i društvenog i fizičkog okruženja.

Socijalni model invalidnosti i na njemu zasnovan koncept „samostalnog života“ osoba sa invaliditetom ne podrazumjeva da osoba sa invaliditetom „živi sama“, da je samodovoljna, da fizički samostalno obavlja svakodnevne aktivnosti, već podrazumjeva da osoba sa invaliditetom samostalno donosi odluke o načinu zadovoljavanja svojih potreba, koje sama najbolje poznaje. Po ovom modelu (za razliku od ranije dominantnog medicinskog modela) osobe sa invaliditetom nisu pasivni primaoci njege, staranja i milostinje, već ljudi koji imaju pravo na izbor, pravo da kontrolišu svoje živote, donose odluke i za njih snose odgovornost.

Pokret za samostalno življenje nastao je u Kaliforniji kasnih 60-ih godina prošlog vijeka. Prošle su dvije decenije 21-og vijeka, prošlo je 60-tak godina od nastanka ovog pokreta, prošao je gotovo čitav jedan individualni životni vijek, a mi se tek

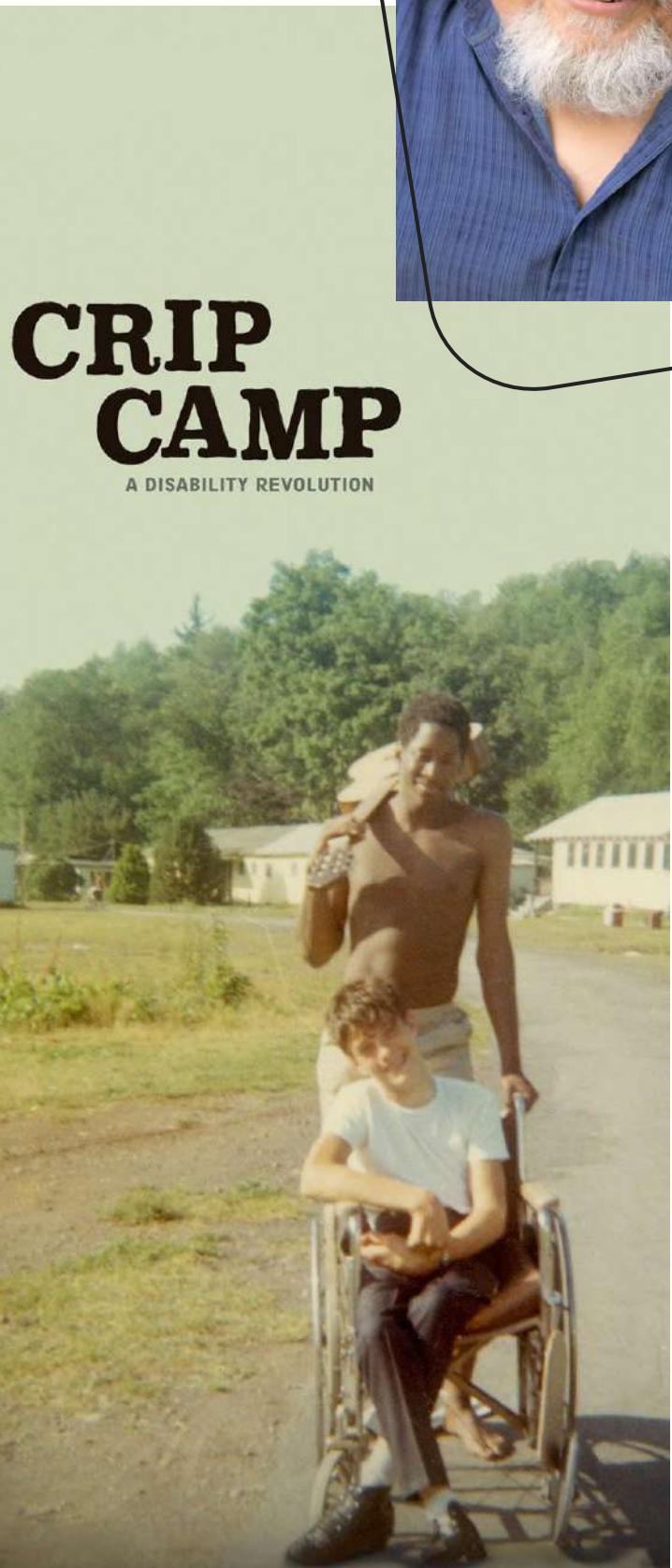

upoznajemo sa značenjem koncepta! Pa, vjerujem da je to vrlo relevantan pokazatelj statusa osoba sa invaliditetom u našem društvu!

Glavni cilj pokreta za samostalni život jeste da se promjeni status osoba sa invaliditetom - od pacijenata i objekata za njegu i socijalnih slučajeva, do ravnopravnih građana i nosilaca prava. Samostalni život se fokusira na omogućavanje i zahtjeva isti stepen samoopredjeljenja, slobode izbora i kontrole nad svakodnevnim životom za osobe sa invaliditetom, koliko se to očekuje i od bilo kog drugog građanina.

U sredinama koje podržavaju i afirmišu ove modele, stvari se ne rade „osobi,“ (u smislu da je ona pasivni objekat) nego se osobama sa invaliditetom, baš kao bilo kome drugom, pruža podrška da donose nezavisne i autonomne odluke, a kad je to potrebno, odluke uz podršku nekog drugog.

„Samostalnost nije vezana za tjelesne ili intelektualne kapacitete osobe kako bi ona mogla da brine o sebi bez pomoći; Samostalnost je ostvarena onda kada osoba ima na raspolaganju pomoći kada i kako ona to hoće.“ - Simon Bresden, pionir pokreta samostalnog življenja.

CRIP CAMP

A DISABILITY REVOLUTION

Crip Camp

Jeam LeBrecht

Film *Crip Camp* privukao je veliku pažnju javnosti, pogotovo među aktivistima za prava osoba s invaliditetom. Šta je bila osnovna misao vodilja kada ste krenuli da radite na filmu i jeste li očekivali ovakve reakcije publike?

Brinuo sam se da postoji priča koja će se izgubiti s vremenom. Na početku, to je bila samo priča o ljudima iz kampa Jened koji su se preselili iz Njujorka u Berkli u Kaliforniji. Interesovala me je tema migracija i njena povezanost s pokretom za prava osoba s invaliditetom. Ali, to je bila samo iskra. Već 20 godina montiram dokumentarce i vjerujem da je to umjetnička forma koja može stvoriti razumijevanje i promjenu. Pošto nijesam bio dokumentarac koji pokriva temu invaliditeta iznutra, kroz naše glasove i proživljena iskustva, bilo mi je važno da to pokažem svijetu.

Pitao sam koleginicu koju najiskrenije poštujem da li bi voljela da radi dokumentarac o invaliditetu i zainteresovao sam je za dokumentarac o mom ljetnjem kampu. Kad sam krenuo da joj pričam „divlje“ priče iz tog kampa, koje su bile prilično napredne i revolucionarne, i da joj pokazujem crno-bijele fotografije s Fejsbuk

stranice, stvarno se „primila“. Pitala me je da zajednički režiramo i produciramo film. Otad je priča krenula da se razvija, kao i kod drugih dokumentaraca, kroz intervjuje i istraživanje. Pravo otkriće je bilo kad smo našli crno-bijele snimke kampa iz 1971.

Mislim da niko od nas nije znao kakva će biti reakcija na film. Naša premijera na Sandens festivalu (Sundance) 2020. je bio prvi put da smo gledali film s publikom. Reakcija je bila nevjerojatna. Ljudi su se smijali, neki su plakali. Kad je krenula odjavna špica, krenule su stojeće ovacije. Tad smo osjetili da se nešto pokrenulo. Da je naš pokret dobio aplauz za sve što smo postigli. Nikad neću zaboraviti tu noć.

Kako ste reagovali nakon što je film nominovan za Oskara?

Svi smo bili nevjerojatno uzbudjeni. Ležao sam u krevetu sa ženom, gledali smo objavu nominacija i samo smo vrštali!!!!

Koliko je bilo zahtjevno raditi na filmu, koliko je trajao rad i ko je podržao Vašu ideju da snimite film baš na ovu temu? Koliko je filmska industrija generalno otvorena za filmove o invaliditetu?

Nikol i ja i naša ekipa smo pet godina prikupljali sredstva, nalazili arhivska dokumenta, radili intervjuje i uređivali film. Najveća promjena u vidu podrške se desila kad je producijska kuća predsjednika Obame i njegove supruge Mišel, *Higher Ground*, odlučila da žele da budu izvršni producenti filma. Bilo je mnogo važnih sponzora, kao što su Ford Fondacija i Sandens (Sundance), da navedemo samo neke.

Mislim da se filmska industrija pomjerila od premijere *Crip Camp-a*. Naš film je dokaz da je bilo izuzetnih priča u zajednici osoba s invaliditetom koje su samo čekale da budu ispričane. Bili smo dio pokreta koji je poručio da Holivud treba da prestane da priča iste stare priče o prevladavanju tragedije ili da prikazuje sticanje invalidnosti kao gore

od smrti. Sad čujem da sve više napisanih projekata dobija zeleno svjetlo da uđe u fazu produkcije. Dug put je pred nama, ali vjerujem da se stvari popravljaju.

U posljednje vrijeme, sve je više glumaca/glumica s invaliditetom koji glume u filmovima i serijama masovne produkcije, i sve više likova OSI na platnu. Na koji način njihovo pojavljivanje u medijima i (masovnoj) kulturi doprinosi promjeni svijesti o osobama s invaliditetom?

Mislim da je autentični kasting ključan ako želimo da promijenimo percepciju osoba sa svim vrstama invaliditeta. Što više industrija angažuje režisere, scenariste, producente, urednike i glumce s invaliditetom, to će priče biti autentičnije. Ovo omogućava da priče budu jedinstvene i nove. Ovakav pristup dozvoljava širi doživljaj osoba s invaliditetom onakvih kakve jesu - dio društva, neko ko se zabavlja, vodi ljubav, biva budala - sve što je ljudsko, umjesto uskog doživljaja iz prethodnih filmova i televizije. Ovo će nas učiniti manje misterioznim, i još važnije, normalnim.

Ranije su Oskarom nagrađivani glumci bez invaliditeta za sjajno odigrane uloge osoba s invaliditetom. Da li na autentičnost izraza utiče dominantno glumačko umijeće ili je iskustvo invaliditeta ipak dodatni (stimulativni ili nekada ograničavajući) faktor koji može uticati na način na koji je uloga odigrana? U stvari, da li smatrate da su ranije glumci s invaliditetom bili zanemareni u filmskoj i drugoj industriji, dok se možda poslednjih godina mijenja stvarnost i u ovoj oblasti, ili je ipak razlog u nečemu drugom?

Neću reći da neke uloge glumaca bez invaliditeta u kojima su igrali osobe s invaliditetom nijesu vrijedne pohvala. Ipak, Holivud mora da napravi prostor za uspješne karijere u našoj industriji. Često vam je potreban neko ko je zvijezda da bi

vaš film bio finansiran, ali ako se glumci s invaliditetom konstantno zaobilaze pri izboru glavnih uloga, onda se stvari nikad neće promijeniti. Nijedan glumac bez invaliditeta nikad ne bi trebalo da pristane da igra lik s invaliditetom. Ima mnogo izvođača s invaliditetom koji čekaju uspon ljestvicama uspjeha i prepoznavanje obožavalaca.

Često govorite o barijerama za osobe s invaliditetom u filmskoj industriji, nedavno ste odreagovali na nepristupačnost prostora u kom su se dodjeljivale nagrade Emi (Emmy). Koliko je abilizam prisutan u umjetnosti i kako se boriti s njim?

Nakon što je scena za dodjelu Oskara imala rampu, stupio sam u kontakt s Akademijom za televiziju da učinim da ono što je uvijek bilo simbol isključivanja - scena do koje se može doći samo stepenicama - ne bude slučaj na dodjeli Emija. Scena dodjele Oskara je bila simbol uključenosti. Tražio sam isto od Akademije za televiziju, i pored uvjeravanja mreže emitera, nije bilo rampe. Ta scena je bila počast za nepristupačnost.

Imate li poruku za umjetnike s invaliditetom iz Crne Gore?

Imam. Vjerujte u sebe kao umjetnika. Jedino biće koje treba da zadovoljite je vaše umjetničko srce. Samo zato što nas ne vide kao vrijedne članove društva, ili zato što ljudi misle da nemamo šta da ponudimo, imate. Sve što radimo, ako smo dovoljno talični da stvaramo iz osjećaja ponosa i pripadnosti, doprinosi pokretu za prava osoba s invaliditetom. Mi smo priču o Crip Camp-u ispričali kroz naš objektiv. Ispričajte svoju priču kroz svoju umjetnost i dozvolite svojoj duši da jako sija.

Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

Milojko Spajić

Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, kako je najavljeno iz Vašeg resora, započelo je niz reformi sistema socijalne i dječje zaštite, kako bi se obezbijedila pravedna raspodjela prihoda i spriječile zloupotrebe. Na koji način će ove izmjene doprinijeti promjeni položaja osoba s invaliditetom? Da li planirane reforme podrazumijevaju (nove) definicije svrhe određenih prava po osnovu invaliditeta, kao što su pravo na dodatak za njegu i pomoć drugog lica i pravo na ličnu invalidninu, i/li uvođenje novih prava, budući da to trenutno nije slučaj?

Ministarstvo finansija i socijalnog staranja (MFSS), u saradnji sa **UNICEF-om**, uradilo je **Mapu puta reforme sistema socijalne i dječje zaštite**, što će voditi konkretnijim i vidljivijim promjenama u interesu korisnika. U tom smislu, predstoje promjene Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Naslijedeni su krupni problemi u ovoj oblasti i nije moguće odmah promijeniti takvo stanje. Dajemo sve od sebe da reforme budu brže, da bismo imali pravedan sistem u državi, čemu prethodi i sveobuhvatna revizija stanja.

Još jedan od značajnih projekata je „Jedinstveno tijelo vještačenja“ za unapređenje položaja osoba sa

invaliditetom, koji se sprovodi u saradnji sa **UNDP**. Time će se uspostaviti jedinstveno tijelo za utvrđivanje invaliditeta i jedinstvenih nacionalnih kriterijuma/metodologije za utvrđivanje invaliditeta. Radi se o kompleksnom poduhvatu koji uključuje pet resora (socijalna zaštita, zapošljavanje, penzijsko invalidska i boračka zaštita i prosvjeta), bez čije realizacije nije moguće zaokružiti reformu sistema socijalnog staranja. Od sistema utvrđivanja invaliditeta direktno zavisi korišćenje raznih prava za oko 50.000 građana i njihovih porodica. Usputnjakom novog sistema, pravednije i lakše će se ostvarivati njihova prava. Reformom treba da se suspenduje oko 30 postojećih komisija i uspostavi jedinstveno tijelo (Zavod) koje bi vještačilo po novoj, jedinstvenoj, nacionalnoj metodologiji za sve resore. Nakon uspostavljanja Zavoda, osobe sa invaliditetom neće morati da se suočavaju sa procjenom njihove invalidnosti kroz 30-ak različitih komisija za iste dijagnoze, a da pritom dobiju različite stavove. Na kraju ovog projekta imaćemo i jednu kompletну, jedinstvenu bazu podataka osoba sa invaliditetom.

Rješavamo još jedan zatečeni problem - osobama sa invaliditetom će se omogućiti i fizička pristupačnost centrima za socijalni

rad i drugim javnim ustanovama socijalne i dječje zaštite, za šta je opredijeljeno 650.000€ od Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori. U prvom, drugom i trećem kvartalu 2021. godine, projektant je uradio prva snimanja na terenu, dao procjenu troškova za adaptaciju i završio izradu glavnog projekta. U posljednjem kvartalu je završena revizija glavnog projekta za svih 19 objekata i trenutno smo u fazi pokretanja tendera za izvođenje radova.

Posvećeno radimo na tome da usluge socijalne i dječje zaštite u najvećem stepenu, što je prije moguće, odgovore na potrebe korisnika, uz poštovanje ljudskih prava i dostojanstva, i da budu jednako dostupne svim korisnicima.

Jedan od najvećih problema kad je u pitanju sistem socijalne zaštite u odnosu na osobe s invaliditetom, predstavlja institucionalizacija i sporost uspostavljanja usluga podrške za život u zajednici. Dokle se stiglo s radom na Strategiji deinstitucionalizacije i da li se u skoroj budućnosti planira uspostavljanje novih usluga ili unapređenje postojećih, poput personalne asistencije?

Saglasan sam da je godinama sve sporo rađeno i nije dovoljno posvećena pažnja pitanjima koja navodite. Sada smo svjedoci da oni koji nijesu uspjeli decenijama da uspostave adekvatan sistem, pokušavaju na druge da prebace sopstvenu odgovornost. Već sam ukazao na nekoliko značajnih stvari, a radimo i na tome da u predstojećem periodu obezbijedimo djeci i osobama sa invaliditetom adekvatnu podršku za samostalan život u zajednici, odnosno pristup svim uslugama socijalne i dječje zaštite, da bi osobe sa invaliditetom ostale u svojoj porodici i zajednici. Programom rada Vlade je predviđeno usvajanje Strategije za deinstitucionalizaciju u drugoj polovini 2022. godine.

Kod usluge personalnog asistenta, u toku je formiranje radne grupe koja će izračunati i analizirati cijene ove usluge, što je jedan od koraka za uspostavljanje usluge.

U suštini, najvažnije za svaku oblast je da propisi zažive u praksi i da građani imaju korist od njihove primjene, što godinama nije bio slučaj.

Mladi u Crnoj Gori, po nekim statistikama, odlaze iz roditeljskog doma tek posle 30. godine. Osamostaljivanje i samostalni život, kad su u pitanju mladi s invaliditetom, još je kompleksniji izazov, naročito imajući u vidu nedostatak podrške sistema i društva. Da li je MFSS razmatralo načine na koje može podržati osamostaljivanje mladih s invaliditetom?

Mjerama koje se sprovode i koje će se sprovoditi za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, u okviru nadležnosti ovog resora, svi mlađi treba da budu okosnica reformskih programa Vlade i nadležnih institucija. Upravo je potrebna i podrška cijelog društva da bi se više ostvarilo. Nama je cilj da obezbijedimo djeci i osobama sa invaliditetom adekvatnu podršku za samostalan život u zajednici, odnosno pristup svim uslugama socijalne i dječje zaštite, da bi osobe sa invaliditetom ostale u svojoj porodici i zajednici.

Mi programom reformi „Evropa sad“ upravo želimo da zadržimo mlađe u državi boljim uslovima života. Ključni problemi su dugogodšnja visoka nezaposlenost mlađih, predugo čekanje na posao po završetku školovanja i dosadašnji nepovoljni uslovi za poslodavce zbog visokih poreza i doprinosa, koje smo mi sada promjenili. Drastično smo smanjili opretećenje države na zarade programom „Evropa sad“. Hoćemo da zaustavimo trend da mlađi napuštaju roditeljski dom tek posle tridesete godine, kako i sami navodite.

Reforma utiče na 202 hiljade zaposlenih i njihove porodice u našoj državi, ali primarno targetira mlađe ljude kojima su zapošljavanje i cijena rada ključna prepreka za prosperitet i osamostaljivanje. Za bolje uslove u porodici važno je povećanje životnog standarda, što se obezbjeđuje povećanjem minimalne zarade, kao i ostalih plata, poreskim olakšicama za poslodavce.

Veliku pažnju javnosti u posljednje vrijeme zaokuplja program „Evropa sad“. Na koji način, u dugoročnoj perspektivi, on može omogućiti poboljšanje socio-ekonomskog statusa osoba s invaliditetom?

Osobama sa invaliditetom se takođe često isplaćuju minimalne zarade ili blizu tog iznosa, što je nedopustivo, a „Evropa sad“ donosi upravo najveće povećanje kod minimalne zarade sa 250 na 450 eura, kao i rast ostalih plata.

Cilj programa „Evropa sad“ je bolji životni standard građana i zadržavanje mladih u Crnoj Gori, sa obezbijeđenim boljim mogućnostima za život, da ne napuštaju ovu državu.

Zajedničko zalaganje cijele Vlade, uz saradnju svih u društvu, treba da podstakne bržu realizaciju planova i mjera koje imamo za osobe sa invaliditetom, a koji se tiču njihove daleko veće inkluzije u društvenim procesima, unapređenja njihovog položaja na tržištu radu koje očekujemo da bude i programom „Evropa sad“. Želimo da njihov rad bude vrednovan u dostojanstvenom iznosu. Povećanje iznosa minimalne zarade, ali i ostalih iznosa plata, uvođenje poreske olakšice za poslodavce treba da stvori povoljan ambijent na tržištu rada za sve, gdje su i osobe sa invaliditetom koje su u prošlom periodu bile diskriminisane.

Dugo vremena ste živjeli i radili u inostranstvu, najviše u Aziji, koja posljednjih decenija bilježi ubrzani ekonomski, privredni i društveni razvoj. Da li ste primijetili uticaj tog razvoja na osobe s invaliditetom? Jeste li bili u prilici da tokom svog rada u velikim korporacijama srećete osobe s invaliditetom kao njihove zaposlene, rukovodstvo ili investitore i šta su dobre inostrane prakse koje bi se mogle prenijeti i primijeniti u Crnoj Gori?

Azijski sistem zabilježio je značajan ekonomski, obrazovni, društveni i privredni rast. U procesu prosperiteta tih država učestvuju svi građani podjednako, bez obzira na razlike bilo koje prirode.

Primjetno je da na jedan sveobuhvatniji način smanjuju barijere za osobe sa invaliditetom.

S druge strane, u Francuskoj, gdje sam takođe boravio, imaju značajnu finansijsku mogućnost da povećavaju dodatke za odrasle OSI, sve nove zgrade i postojeće javne ustanove moraju biti pristupačne OSI, autobusi moraju biti sa opremljenim platformama koje olakšavaju putnicima sa ograničenom mogućnošću da lakše uđu i izađu, itd.

Nakon povratka iz inostranstva u Crnu Goru, suočio sam se sa teškim ukupnim stanjem u državi, nije se mnogo razlikovalo od onoga što sam „ostavio“. Vratio sam se upravo da bih doprinio promjenama, boljoj državi za sve građane i uspostavljanju države socijalne pravde. Zatekao sam javne ustanove koje nemaju adekvatan prilaz za osobe sa invaliditetom, nedovoljno zastupljeno Brajovo pismo, nepoštovanje prava osoba sa invaliditetom i diskriminaciju iz društvenih procesa, posebno na tržištu rada... Vodeći se mehanizmima razvijenih država, u okviru naših mogućnosti, nastojimo da obezbijedimo lakši i bolji život OSI.

Na samom kraju, šta bi bila Vaša poruka za osobe s invaliditetom u Crnoj Gori, naročito za mlade OSI?

Budite sigurni da **Ministarstvo finansija i socijalnog staranja**, u dijelu svojih nadležnosti, posvećeno i odgovorno radi na unapređenju kvaliteta života OSI.

Moramo ispravljati greške iz prošlosti i obezbijediti da osobe sa invaliditetom budu punopravni građani društva, da imaju lakši i bolji život u Crnoj Gori.

Ovo nije pojedinačna bitka, već mora biti svih nas - institucija države i cijelog društva, udruženo ćemo prije doći do rezultata i suštinskih promjena u korist OSI.

Mladi su nam posebno važni za prosperitet društva, zbog čega je i fokus programa „Evropa sad“ njihovo zadržavanje u državi, a preko boljeg životnog standarda brži je i put do osamostaljivanja.

Takođe, oni koji brinu o OSI moraju biti više nagrađeni, jer ovo društvo nedovoljno cijeni njihov rad, društveno korisni rad i to pitanje država mora rješavati.

Poslovna sposobnost kao osnovno ljudsko pravo osoba s invaliditetom

Marija Šćepanović

Šta je poslovna sposobnost?

U pravnoj teoriji poslovna sposobnost se obično definiše kao *sposobnost pojedinca da svojim radnjama, postupcima i izjavama volje zasniva, mijenja i gasi prava i obaveze (zaključuje ugovore, zasniva, mijenja i gasi prava i obaveze pred sudskim i drugim organima i preduzima druge pravne poslove)*. Drugim riječima, ona se može definisati i kao pravo i mogućnost pojedinca da bude prepoznat u okviru pravnog sistema. Poslovna sposobnost se stiče sa navršenih 18 godina života ili zaključenjem braka, sa navršenih 16 godina ukoliko sud procijeni da je pojedinac sposoban da se stara o svojim pravima i interesima.

Značaj instituta poslovne sposobnosti se ogleda u tome što je ona preduslov za

ostvarivanje svih ličnih prava. Ovo u praksi znači da osoba koja je poslovno sposobna može da: sklapa ugovore, donose odluku o mjestu stanovanja, raspolaže svojom imovinom, podnosi tužbe i žalbe, sklopi brak, doneše odluku o priznanju majčinstva ili očinstva, vrši roditeljsko pravo, koristi biračko pravo i preduzima druge pravne radnje.

Koji je osnov za oduzimanje odnosno vraćane poslovne sposobnosti u našem zakonodavstvu?

Kada je u pitanju postupak oduzimanja odnosno vraćanja poslovne sposobnosti važno je napomenuti da odluku o tome donosi sud u vanparničnom postupku. Važeći *Zakon o vanparničnom postupku*, propisuje da sud može donijeti odluku da punoljetnom licu bude djelimično ili potpuno oduzeta odnosno vraćena poslovna sposobnost u zavisnosti od toga u kojoj mjeri je pojedinac u stanju da se samostalno brine o svojim pravima i interesima.

Postupak oduzimanja poslovne sposobnosti se odvija kroz dva povezana, ali pravno odvojena procesa: oduzimanje poslovne sposobnosti kao sudski postupak (prema *Zakonu o vanparničnom postupku*) i postavljanje staratelja od strane organa starateljstva kao upravni postupak (prema *Zakonu o upraunom postupku*). S druge strane, materijalne odredbe kojima se reguliše poslovna sposobnost, starateljstvo i produženje roditeljskog prava sadržane su u *Porodičnom zakonu*.

Postupak za oduzimanje i vraćanje poslovne sposobnosti se pokreće na osnovu predloga: organa starateljstva (u praksi je to centar za socijalni rad), bračnog i vanbračnog druga, djeteta, ili roditelja lica kod koga su se stekli zakonski uslovi za oduzimanje, odnosno ograničenje poslovne sposobnosti, djeda, babe, brata, sestre, kao i unuka, ako sa tim licem živi u porodičnoj zajednici i lica kojem se oduzima ili vraća poslovna sposobnost, ako može da shvati značenje i pravne posljedice ovog predloga. Ovaj postupak je hitan (mora se završiti najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema predloga). Ukoliko dođe do pokretanja postupka za oduzimanje poslovne sposobnosti Zakon propisuje da lice prema kome se vodi ovaj

postupak mora biti pregledano od strane vještaka medicinske struke odgovarajuće specijalnosti, koji će dati nalaz i mišljenje o njegovom duševnom stanju i sposobnostima za rasuđivanje.

Ako utvrdi da postoje razlozi za oduzimanje poslovne sposobnosti sud će o tome donijeti odluku u vidu rješenja. To može biti rješenje o potpunom ili djelimičnom oduzimanju poslovne sposobnosti. Važno je istaći da u slučaju potpunog oduzimanja poslovne sposobnosti sud postavlja rok od pet godina nakon čijeg isteka provjerava da li i dalje postoje razlozi za potpuno oduzimanje poslovne sposobnosti. U slučaju da donese rješenje o djelimičnom oduzimanju poslovne sposobnosti taj rok je kraći i iznosi tri godine, pri čemu je sud u obavezi da u ovakvom rješenju navede i vrstu poslova koje pojedinac može samostalno da obavlja. Nakon isteka navedenih rokova, sud je u obavezi da u roku od 30 dana, po službenoj dužnosti, utvrdi da li i dalje postoje razlozi za oduzimanje poslovne sposobnosti. Posebno je važno naglasiti da lice kome je oduzeta poslovna sposobnost može izjaviti žalbu na rješenje o oduzimanju poslovne sposobnosti, bez obzira na svoje duševno stanje. Osoba kojoj je oduzeta poslovna sposobnost se stavlja pod starateljstvo drugog lica radi zaštite njenih prava i interesa. Naš Porodični zakon definiše da „pod starateljstvo se stavlja dijete koje je bez roditeljskog staranja ili punoljetno lice koje nije u mogućnosti da se stara o sebi, svojim pravima, interesima i obavezama.“ U istom Zakonu se navodi da „punoljetno lice koje zbog duševne bolesti, duševne zaostalosti ili kojeg drugog uzroka nije sposobno da se samo brine o svojim pravima i interesima potpuno se lišava poslovne sposobnosti.“

Primjena instituta oduzimanja poslovne sposobnosti u praksi ima ozbiljne posljedice imajući u vidu činjenicu da po važećim propisima osoba kojoj je oduzeta poslovna sposobnost nema pravo sklapanja braka, vršenja roditeljskog prava, ne može biti usvojilac, nema pravo zaposlenja, ne može biti korisnik usluga za život u zajednici koje podrazumijevaju ugovorni odnos, onemogućen joj je pristup pravdi i sl. Primjena ovog instituta predstavlja

jedan od najdrastičnijih primjera zakonskog ograničavanja prava i sloboda osoba s invaliditetom, jer su bez poslovne sposobnosti u očima zakona nepostojeće ličnosti i njihove odluke nemaju nikakvu pravnu snagu. Trenutno stanje u praksi je daleko od prihvatljivog imajući u vidu da se veliki broj osoba s intelektualnim i psihosocijalnim ali i drugim vrstama invaliditeta često stavlja pod starateljstvo. Ovakav pristup je u suprotnosti sa osnovnim načelima UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom koju je ratifikovala i naša država 2009. godine.

Koncept poslovne sposobnosti po UN Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom je prvi sveobuhvatni i pravno obavezujući međunarodni ugovor kojim se štite prava svih osoba s invaliditetom. Njena svrha je da „da promoviše, štiti i osigura puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane svih lica sa invaliditetom i da promoviše poštovanje njihovog urođenog dostojanstva.“ Kada je u pitanju poslovna sposobnost posebno se mora staviti akcenat na član 12 koji se odnosi na jednako priznanje pred zakonom jer upravo taj član predstavlja i srž Konvencije. On je usko povezan sa društvenim uključivanjem, autonomijom i jednakošću osoba s invaliditetom – svim principima koji čine osnov same Konvencije. Detaljnom analizom ovog člana dolazimo do zaključka da država ne može osobama s invaliditetom uskraćivati pravo da ostvaruju svoju poslovnu sposobnost. Ovo podrazumijeva i obavezu pružanja adekvatne podrške pri donošenju odluka jer se upravo u tome ogleda glavna razlika u odnosu na dosadašnju praksu oduzimanja poslovne sposobnosti. Pomenuti

član ne definiše tačno kakve vrste podrške država treba da ponudi, ali ostavlja prostor za osmišljavanje različitih usluga koje bi uključile pružanje podrške u skladu sa vrstom i stepenom invaliditeta. Jedino se na takav način može obezbijediti uživanje poslovne sposobnosti na jednakim osnovama sa drugim licima u svim oblastima.

Imajući u vidu navedeno više je nego očigledno da je potrebna ozbiljna reforma kako *Porodičnog zakona* tako i *Zakona o vanparničnom postupku*. Prije svega u ovim zakonima se poistovjećuju stanje zdravlja i stanje invaliditeta. Postojanje invaliditeta se na neki način tumači i kao nemogućnost pojedinca da se stara o svojim pravima i interesima. S druge strane Konvencija kao osnov za uživanje poslovne sposobnosti umjesto „interesa“ uzima volju i želje osobe s invaliditetom. Osim navedenog problematična je i upotreba degradirajuće terminologije poput „duševna bolest“ i „duševna zaostalost“. Takođe, *Porodični zakon* navodi i „druge uzroke“ kao razlog oduzimanja poslovne sposobnosti. Ovakva formulacija otvara prostor za široko tumačenje i dovodi do zloupotreba jer se često dešava da i osobe sa fizičkim invaliditetom ili oštećenjem vida budu lišene poslovne sposobnosti. Dalje, sporna je uloga centara za socijalni rad jer se shodno Zakonu o vanparničnom postupku mogu pojaviti kao predlagači postupka za oduzimanje poslovne sposobnosti a njihovi zaposleni mogu biti postavljeni za staratelja u određenim slučajevima. Ovo je svakako u potpunoj suprotnosti sa svrhom njihovog postojanja jer bi prije svega trebalo da budu institucije koje će pružati usluge podrške za život u zajednici i doprinositi smanjenju stepena diskriminacije i dodatne marginalizacije osoba s invaliditetom. Činjenica da će lica lišena poslovne sposobnosti odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova biti vraćena u birački spisak, i da će im biti omogućeno ostvarivanje biračkog prava svakako predstavlja mali pomak u ovoj oblasti ali je uz to neophodna i sveobuhvatna reforma zakona koji regulišu pitanja u vezi s institutom poslovne sposobnosti.

Psihologija, zaglavljena između invaliditeta i invalidnosti

Dragana Đokić, psihološkinja

Kada razmišljamo o psihologiji mislimo na nauku koja se bavi proučavanjem psihičkih pojava i ponašanja ljudi i životinja. Svih ljudi i svih životinja! Prema tome, psihologija se bavi svim ljudima, bez obzira na pol, rod, rasu, starost, seksualnu orientaciju, pripadnost, invaliditet, ekonomski status, ili bilo koje druge odrednice. Još malo teorije: zadatok psihologa je osnaživanje, podrška i pružanje pomoći onima kojima je to potrebno. Ta podrška može doprinijeti da osobe povećaju svoje učešće u društvenom životu, da poboljšaju svoje komunikacione vještine, da unaprijede vještine timskog rada, da se edukuju i rade na prevenciji narušavanja mentalnog zdravlja, i još mnogo toga. Ovi zadaci bi trebali biti isti za sve i primjenjivi u radu sa svima. Ali, stvarnost je malo drugačija. Od kada? Oduvijek! Stvarnost je praksa koja često ne prepoznaje etiku, ljudska prava i zakone.

Istorija se ponavlja

Pojam invaliditeta je kroz istoriju, kao i sama psihologija, pretrpio mnoge promjene u načinu odnosa prema invaliditetu, pristupu i razumijevanju. One bi trebale značiti nešto dobro, drugačije, nešto bolje. Ali, ni

psihologija nije ostala imuna na modele pristupa invaliditetu. Još uvijek je, među laicima (samo među laicima?), duboko ukorijenjen stav da psihologija treba da „liječi“ osobe s invaliditetom. Iako psihologija ne liječi, iako osobe s invaliditetom ne treba liječiti, medicinski model pristupa invaliditetu opstaje i kroz nauku i provlači se kroz razne oblasti psihologije. Još uvijek su u upotrebi stručni udžbenici i literatura u kojima se koristi neadekvatna terminologija, dok na studijama psihologije još uvijek postoji predmet „Psihologija djece s posebnim potrebama“.

Ako još jednom pogledamo definiciju psihologije i njenu praktičnu primjenu, nećemo načinijednuoblastukojojpsihologija ne bi našla svoje mjesto u pristupu i radu s osobama s invaliditetom. Osnaživanje, podrška i razumijevanje predstavljaju univerzalne potrebe, svojstvene svim ljudima, pa ničeg nema tako specifičnog u osnaživanju, podršci i razumijevanju osoba s invaliditetom. S druge strane, načini na koji se psihološka pomoć i podrška mogu pružiti, mogu se razlikovati u zavisnosti od vrste invaliditeta, ali nikako se ne smiju dovoditi u pitanje njihov kvalitet i neophodnost.

Od medicinskog do socijalnog modela

Ali zamalo! Medicinski model pristupa invaliditetu invaliditet tretira kao oboljenje koje treba tretirati i liječiti, dok socijalni model pristupa invaliditetu naglašava društvene barijere, kojima se treba baviti, nikako samo oštećenjem. To dalje navodi da invaliditet i invalidnost nisu sinonimi u jezičkom smislu, već predstavljaju ključne razlike za razumijevanje pojma invaliditeta i psihološkog pristupa invaliditetu. Dok se invalidnost najjednostavnije može opisati kao oštećenje, invaliditet predstavlja ono što dobijemo kada sagledamo invalidnost i širi socijalni kontekst. Formula je jednostavna: **invalidnost + okolina = invaliditet**. Čime se psiholozi onda trebaju baviti? Invalidnošću ili invaliditetom? To se i sami psiholozi sigurno pitaju. Ali, odgovor bi mogao biti tako jednostavan. S obzirom na to da se ovdje polazi od susreta osobe

s invaliditetom i njegove/ne okoline i svrha ovog termina je naglašavanje barijera u okolini (npr. u komunikaciji, informisanju, obrazovanju), čime se onemogućava ravnopravno učestvovanje osoba s invaliditetom. Iz navedenog proizilazi da bi zadatak psihologa trebao biti i rad na stavovima društva. Mnoge od prepreka s kojima se susreću osobe s invaliditetom proizlaze iz stavova društva, te bi akcenat trebao biti na edukaciji i promjeni društva, a ne toliko na razvijanju psiholoških tretmana namijenjenih osobama s invaliditetom koji ih mogu još više diskriminisati i segregirati.

Od socijalnog modela do modela zasnovanog na ljudskim pravima

Ali zamalo, drugi put! Model zasnovan na ljudskim pravima bi trebao biti polazna tačka psihološke djelatnosti s osobama s invaliditetom. U ovom kontekstu, pružanje usluga bez obzira na lične karakteristike, jednak uvažavanje svih potreba, mišljenja i stavova. U fokusu je individua i njena autentičnost, što ne znači zanemarivanje društvenih faktora, već stvaranje mogućnosti jednakih za sve. Zaglavljeni još uvijek između modela i čekajući da evoluiramo, nadamo se stvaranju novih mogućnosti i mijenjanju istorije pristupa invaliditetu u Crnoj Gori.

Jasno je da je psihologija napredovala u svom opsegu djelovanja, ali i da se promjene i dalje dešavaju na mikro planu. Dug put čeka psihologiju, kao nauku, ali i same psihologe kada je riječ o unapređenju pristupa osobama s invaliditetom. Edukacija predstavlja osnovnu alatku za unapređenje usluga, ali i vještina stručnjaka koji se bave pitanjem invaliditeta. Naponsletku, psiholozi treba da rade na usredsređivanju na sličnostima, ne na razlikama jer u fokusu je čovjek, sa svime onim sa čim nam on dolazi u tom trenutku.

Imam da ti kažem....

Anđela Miličić

U društvu, tokom našeg odrastanja mnoge stvari nam se nameću, počev od toga, da li ćemo se igrati sa barbikama ili autićima, da li ćemo nositi odjeću crvene ili plave boje, da li ćemo u srednjoj školi već početi da se šminkamo ili da nosimo ravnу obuću, ili možda, ipak, platformu ili štiklu.. Dolazi vrijeme famoznih maturskih večeri (i za mene je taj događaj bio tako veliki, i važan odmah da se razumijemo) da li ćemo za to veće odabratи da nosimo haljinu i već pomenute štikle, ili ipak da se odlučimo na svedeniju varijantu. I tako konstantno iz jedne situacije u drugu, nakon jednog perioda uslijedi drugi, kada drugi diktiraju ili još bolje očekuju šta ti treba da radiš. Nadalje, kada završiš srednju školu, slijede pitanja, kad ćeš da se zaposliš, pa i kad se to desi, sad je vrijeme da imaš „nekog“ i tako vrijeme za ovo, pa još i za ovo i tako u nedogled...

Imam da ti kažem, ne postoji vrijeme za nešto - postoji samo tvoje vrijeme i za šetnju i za odmor, prije svega, za sebe. Imam da ti kažem da samo ti imaš pravo da odlučuješ koju ćeš školu da upišeš, gdje ćeš da se zaposliš i da ovo nikako ne dovodiš u pitanje da li uopšte i treba da bude tako. Naravno da treba! Prije svega, treba da radiš na sebi, tako što ćeš pohađati praksu, ići na razmjenu, proći kroz različite obuke/seminare, učiti jezik... Da tebe čeka toliko toga, različitih prilika i mogućnosti da razviješ svoju kreativnost i potencijale i da se prije svega TVOJ glas čuje...

Imam da ti kažem... posao nije nagrada, nego nešto što te sleduje na

osnovu prethodno stečeg znanja i stručnosti, postojećih kompetencija jer ti možeš i trebaš kao pojedinac da aktivno doprinosiš ovoj društvenoj zajdnicu. Važno je da znaš da niko drugi, uostalom ne može da zna šta je tebi potrebno, osim tebe samog i da, treba da znaš da to nijesu „posebne potrebe“ niti si ti nečija „posebna potreba“, već individua za sebe, koja svojim postojanjem i djelovanjem može da učini ovaj svijet boljim, inkluzivnijim, koji različitost neće posmatrati kao tregediju, ali ni kao čudo Božije.

Imam da ti kažem... samo svojim djelovanjem i naravno zajedno sa drugima možeš da doprineseš da dođe do promjena i nemoj da te obeshrabri to što je taj proces spor jer za promjene i jeste potrebno vrijeme. Ti budi istrajniji, ali tu negdje „na sredini“ ono što kažu „zlatna sredina“ je najbolja, ne obazirući se na komentare da si „uprkos svom invaliditetu“ se školovao ili uradio nešto. Ne sumnjaj nijednog trenutka da ne treba da ideš korak dalje ka obrazovanju, a to je da upišeš fakultet, magistriraš ili doktoriraš, kaži: „To je moje pravo!“.

Imam da ti kažem, ne budi kalup, još jedan u nizu onih koji se neće odlučiti da živi samostalno, koji će sam donositi odluke, imati kontrolu nad sopstvenim životom i snositi odgovornost za svoje postupke jer to i jeste srž života. Možda za naše podneblje djeluje „nevjerovatno“ ili čak kao „sedmo svjetsko čudo“ nažalost i jeste tako. Ti samo budi ona „zlatna sredina“ i samo kaži: „Imam da ti kažem, tako sam odlučio!“.

Nije od manjeg značaja i ovo da znaš - svako ima pravo da bira svog partnera, nezavizno od toga da li je on osoba s invaliditetom ili ne, i da se ništa ne podrazumijeva kod osoba s invaliditetom jer je to opet isključivo lična i samo lična odluka, a ne odluka prijatelja, komšije, poznanika.

Imam da ti kažem - nemoj da te pokolebaju komentari okoline na temu roditeljstva, jer uz adekvatnu podršku od strane nadležnih (prije svega, psihološku ili pomoći druge osobe) ništa nije nemoguće, i ne treba da ugasi tvoju želju da se nađeš u

novoj ulozi, ulozi roditelja.

Dosta toga bih još mogla da nabrajam, ali ovo je možda nešto što čini naš život smislenim, onim što jeste i nije zanemarljivo nimalo. Možda ste negdje na počeku očekivali da ću pisati odmah o invaliditetu, pri tom podvlačim da je to moje lično svojstvo koje mene čini onakvom kakvom jesam i da to sam JA, ali kao što vam već napisah ne bih da se uklapam u onaj društveni kalup, koji samo vidi invaliditet, a ne mene kao OSOBU s invaliditetom koja može i treba da u društvu obavlja, kako sam i gore navodila različite uloge.

Čekaj! Još samo ovo: ŽIVOT JE SAMO JEDAN, iskoči iz kalupa i budi svoj!

Uz Šerloka sam spoznao šta znači biti samostalan

Andela Miličić

U Crnoj Gori postoje tri osobe koje su za sada koristile uslugu psa vodiča. Jedan od njih je **Aleksa Marsenić** iz Berana. Njemu je **Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG)** u saradnji sa **Centrom za rehabilitaciju Silver** iz Zagreba obezbijedilo uslugu psa vodiča u julu prošle godine.

„To će biti treći pas vodič (Šerlok) koji će aktivno pružati pomoć pri kretanju njegovom korisniku, dok ovu uslugu već neko vrijeme koriste druge dvije osobe s invaliditetom. Do sada su ukupno školovana četiri psa vodiča i dva psa pomagača za korisnike iz Crne Gore, isključivo na osnovu projekata UMHCG i donacija građana i pravnih lica (kompanija i institucija) bez podrške države za njegovo sprovođenje“, saopštili su tada iz **UMHCG**.

Sada, skoro godinu dana kasnije, **PRIME redakcija** je u razgovoru s Aleksom provjerila kako funkcioniše sa psom i upitali smo ga, za početak, kako izgleda jedan njihov dan:

„Naš dan izgleda tako što ujutru ustajemo, izvedem Šerloka vani, posle toga se spremam za posao, ako je lijepo vrijeme u povratku sa posla svratim sa društvom da popijemo kafu negdje, nakon toga idemo kući. Posle podne idemo u obaveznu šetnju, predveče opet malo prošetamo sa društvom. Uglavnom, to je to, otprilike“.

Kaže da se za ovu uslugu zainteresovao nakon što je porazgovarao s korisnicima koji su je prethodno koristili, istraživao o psima vodičima, raspitivao se, komunicirao sa ljudima

koji ih već imaju, kakva su njihova iskustva.

U MHC ističu da je jedan od ključnih preduslova da se korisnik uključi u proceduru dobijanja psa pomagača, samostalnost korisnika u doноšenju odluka, a za samu osobu s oštećenim vidom preduslov za dobijanje psa vodiča je pravilna tehnika kretanja uz pomoć bijelog štapa, kao i spremnost za pravilnu brigu o psu.

Da bi ostvario pravo na ovu uslugu, Alekса je prvo morao da pođe u Zagreb gdje se sprovela procjena kompatibilnosti između korisnika i psa.

„Prije nego što sam otišao u Zagreb imao sam veliku tremu i iskreno mogu reći da sam sumnjao u sebe. Međutim, kada sam stigao tamo, bio sam oduševljen prije svega gostoprivmstvom tih ljudi, organizacijom svega toga, a na kraju i samim Šerlokom kada sam ga upoznao“.

Dodao je da u Podgoricu vrlo rado dolazi.

„Kad god poželim da se odmorim podem u Podgoricu. Mogu reći slobodno i da je Šerlok obožava, posebno zbog lijepog vremena zimskim danima, za razliku od Berana“.

Servisi podrške za osobe s invaliditetom, a pas vodič jeste jedan od takvih servisa, treba da doprinesu većem stepenu samostalnosti kod osoba s invaliditetom. O ovoj temi koja je od izuzetnog značaja, posebno za mlade s invaliditetom, Alekса kaže:

„Samostalni život je nešto čemu sam težio otkad sam stekao invaliditet i sada konačno uz pomoć Šerloka mogu reći da sam to i postigao“.

Članak je nastao u okviru projekta **PRIME (Profesionalni, odgovorni i Inkluzivni Mediji)** koji je finansijski podržan od **Evrpske unije** i dijelom kofinansiran od **Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija Crne Gore**.

Stavovi izraženi u ovom članku isključiva su odgovornost **PRIME** redakcije i ne odražavaju nužno stavove donatora.

Projekti UMHCG

ZA JEDNakO učešće OSI!

Projekat ZA JEDNakO učešće OSI! sprovodi **Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG)**, uz finansijsku podršku **Glavnog grada Podgorice** kroz Javni konkurs za raspodjelu sredstava za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija za 2021.

Projekat ima za cilj doprinijeti poboljšanju položaja mlađih s invaliditetom i njihovom aktivnijem učešću i uključenosti u svim sferama društvenog života Glavnog grada kroz specifične ciljeve i to: Osnaživanje, edukaciju i motivaciju najmanje deset OSI za uključivanje u društveni život u Glavnom gradu, kao i doprinijeti povećanju samostalnosti mladih s invaliditetom kroz edukaciju o ličnom razvoju i učešću u društvu, i to kroz sprovođenje aktivnosti koje podrazumijevaju: *psihološko savjetovanje, Školu aktivizma za mlađe s invaliditetom i medijsku kampanju*. Projektom će direktno biti obuhvaćeni mlađi s invaliditetom uzrasta od 15 do 30 godina, oba pola, s različitim vrstama invalidnosti koji žive u Podgorici, Glavni grad, porodice, prijatelji osoba s invaliditetom, organizacije OSI, omladinske organizacije, mediji i društvo u cjelini. Realizacija projekta traje šest mjeseci počev od 7. septembra 2021, a odobrena sredstva za njegovu realizaciju iznose 9.600,00€.

Od pasivnih korisnika do aktivnih građana

Projekat *Od pasivnih korisnika do aktivnih građana* sprovodi **Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG)**, uz finansijsku podršku organizacije **ULOBA** posredstvom Bente Skansgards Fonda za samostalni život (**Bente Skansgård's Independent Living Fund**).

Projektom se želi doprinijeti poboljšanju nivoa znanja i svijesti OSI i šire javnosti o fenomenima invaliditeta, nezavisnog života i ljudskih prava i to kroz podizanje nivoa svijesti šire javnosti o važnosti aktivizma za ostvarivanje prava OSI na nezavisan život. Ovi ciljevi se namjeravaju dostići realizacijom sljedećih aktivnosti: *kampanjom - Mjesec podizanja svijesti o samostalnom životu i objavljuvanjem novog broja časopisa DisabilityINFO*, koji će se tematski baviti razvojem pokreta za samostalni život. Projektom će biti obuhvaćene osobe s invaliditetom i šira društvena zajednica.

Aktivnosti će se realizovati u septembru i oktobru 2021. u susret obilježavanju 20 godina od osnivanja UMHCG.

OSnaŽene

(WomE(n)mPoWereD)

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) realizuje projekat **OSnaŽene (WomE(n)mPoWereD)** uz finansijsku podršku **Ambasade SAD u Podgorici**.

Projekat ima za cilj da osvijetli temu ekonomskog nasilja i doprinese smanjenju stepena ekonomskog nasilja nad ženama s invaliditetom (ŽSI) u Crnoj Gori.

Direktna ciljna grupa projekta su žene s invaliditetom, profesionalci u sistemu socijalne zaštite, inspekcija socijalne i dječje zaštite, dok indirektnu ciljnu grupu čine sve osobe s invaliditetom, članovi njihovih porodica, organizacije osoba s invaliditetom, organizacije civilnog društva, mediji, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Vlada Crne Gore i cijelo društvo.

Projektom će biti sprovedeno *istraživanje o ekonomskom nasilju nad ŽSI, organizacija radionice za ŽSI o ekonomskom nasilju i mehanizmima zaštite, radionice za zaposlene u oblasti socijalne zaštite i Inspekcije socijalne i dječje zaštite o ekonomskom nasilju nad ŽSI i mehanizmima prevencije, psihološko savjetovanje za ŽSI, aktivnosti zagovaranja – sastanci i inicijative i medijska kampanja*.

Aktivnosti projekta realizuju se u okviru programa malih grantova *Komisije za demokratiju Ambasade SAD u Podgorici*. Realizacija projekta traje šest mjeseci počev od oktobra 2021.

Predstavljamo vam Miloša Ranitovića

U ovom broju Časopisa predstavljamo vam Miloša Ranitovića, predsjednika Skupštine UMHCG, generalnog sekretara Paraolimpijskog komiteta Crne Gore (PKCG) i aktivnog sportistu.

Miloš je rođen 15. avgusta 1991. u Baru.

Izabran je za predsjednika Skupštine UMHCG na sjednici održanoj 21. decembra 2021. u mandatu od pet godina.

Završio je osnovne studije *Turizma i ugostiteljstva*, na **Univerzitetu Mediteran** u Podgorici.

Bio je polaznik programa razvoja kapaciteta članova paraolimpijskih komiteta (OCP1 – Mladi lideri u sportu – **Agitos fondacija**). Bio je i polaznik programa obuke za frontend dizajn (San Dijego, SAD). Pored poznavanja ofis paketa (word, excel, powerpoint), društvenih mreža i medija za komunikaciju, poznaje HTML5/CSS, Javascript.

Generalni sekretar je **Paraolimpijskog komiteta Crne Gore** od 2018. Ključna zaduženja su mu: Priprema i upravljanje finansijskim izveštajima i izvješajima o radu, registracija delegacije za evropska, svjetska prvenstva i paraolimpijske igre, održavanje komunikacije tokom međunarodnih turnira, organizacija državnih prvenstava u atletici i stonom tenisu, izrada i priprema konkursa za godišnji budžet Ministarstva prosvjete Crne Gore (Uprave za sport i mlade) i Ministarstva finansija, vođenje zapisnika tokom komisija i upravnih odbora, održavanje sajta i profila na društvenim mrežama Paraolimpijskog komiteta i dr.

Profesionalno se bavio sportom u periodu 2011 – 2018. Bio je šef misije tokom paraolimpijskih igara u Tokiju 2020, i bio je Kovid oficir za praćenje protokola tokom ovih

igara. Šef misije je za zimske paraolimpijske igre u Pekingu 2022.

U periodu 2016 – 2018. radio je kao sportski terapeut. **Član je global tima Crne Gore.**

Milošev moto je: Bolje je više trenirati, kako bi što manje „krvarili“ u borbi. ("Better to do a lot of training, so that you bleed less in battle.")

Maternji jezik mu je crnogorski, ima znanje engleskog, italijanskog i njemačkog jezika.

Osim sporta i treninga zadovoljstvo mu pričinjava sticanje novog znanja, ili učenje novih vještina, upoznavanje novih ljudi...

Njegov „običan“ dan počinje velikom šoljom kafe na terasi u totalnoj tišini.

Kod drugih posebno cjeni velikodušnost, širokoumnost i iskrenost. Kako kaže „smisao za humor i inteligencija ih prate u stopu“.

Svoje slobodno vrijeme provodi radeći nešto što ga skroz udaljava od profesionalnih aktivnosti ili zadataka. Provodi dosta vremena u prirodi sa Žaklinom (suprugom), provode dosta vremena u krugu prijatelja, a opušta se, takođe, uz igrice i serije.

Miloševa asocijacija na UMHCG je upornost, disciplinu i snagu.

Omiljeni grad mu je Berlin, omiljena knjiga mu je

Ratni dnevnici - Vinstona Čerčila.

Miloš „Hvala“ izgovara dosta često, u raznim situacijama, a „Oprosti“ mnogo ređe.

Iz djetinjstva mu nedostaju bezbrižnost, slobodno vrijeme i mnogo ljudi koji više nisu tu.

Nakon dvije decenije

rekli su o UMHCG

„Senzibilnost je postala bitna karakteristika i nedostajući element u odnosima među ljudima. Kao što to obično biva, lično iskustvo umnogome promjeni - ne samo način razmišljanja, već i prioritete u životu i u profesionalnoj karijeri. Sasvim običan dan i sasvim novo okruženje dovelo me je u situaciju da budem bliži nekim dragim ljudima koje je samo život i okolnosti, na koje nijesu mogli da utiču, odveo na margine društva, tamo gdje egzistiraju oni čiji glas se do tada najmanje i najređe čuo. To je bila posljedica društvenog stava da ljudima s invaliditetom treba pomoći, a ne podrška, da su označeni kao manje vrijedni članovi društva, koji niti imaju iste mogućnosti, niti je njihova pozicija takva da omogućuje prirodnu jednakost među ljudima.

Upravo tu na razmeđi stvarnosti i očekivanja rodilo se jedna posebna veza koja neraskidivo povezuje život i profesiju, a u isto vrijeme jasno naglašava proaktivnog odnos prema pravima osoba s invaliditetom, umjesto do tada najčešće zastupljenog reaktivnog odnosa i *ad hoc* djelovanja. Upravo u tome leži snaga **UMHCG** koju od početka doživljavam kao instituciju oko koje se koncentriše najveći potencijal i snaga čitavog jednog dijela civilnog društva, usmjerenog ka dostizanju faktičke, a ne formalne jednakosti osoba s invaliditetom. Bilo bi neprimjereno izostaviti značaj pojedinaca/pojedinki koji su sebe utkali u temelje ove nevladine organizacije jer naposletku institucije čine ljudi. U njihovom pristupu nije bilo ni patetike, ni demagogije o pasivnom položaju osoba s invaliditetom, već ogromne snage i neiscrpne energije, koja je jačala položaj Udrženja, ali i osoba s invaliditetom, a naročito po pitanju njihove vidljivosti. Da ne bih ovaj trenutak obojio tugom i sjetom neću da se sjećam onih koji više nisu sa nama, tako da prebiram

uspomene. Hoću da to bude put svjetlosti u bolju budućnost, obilježen njihovim radom i zalaganjem, njihovom voljom i željom da učine više kako bi društvo spoznalo svoje zablude, a osobe s invaliditetom ojačale i osnažile svoj položaj štiteći svoje dostojanstvo, svoju samostalnost i čineći sve da ravнопravnost bude dostignuta u što kraćem roku.

Znanje, autoritet, ambicije, energija, čelična volja, optimizam, timski rad, pouzdanost partnerstva... sve su to refleksije novog vremena koje je u velikoj mjeri obilježio rad UMHCG i na neki način pokazalo da je svaki čovjek resurs, a ne problem u društvu, te da se svakom biću mora pristupiti sa pozicije jednakosti i poštovanja njegovih/njenih potencijala. Tako se u suštini razvija međuinsticionalna saradnja, kakovom je institucija **Zaštitnika ljudskih prava i sloboda** i učinila ovu s **UMHCG**. Na dobrobit cijele zajednice i osoba s invaliditetom....ili je to barem konačni cilj kojem se bez izuzetka stremi..."

Siniša Bjeković,
zaštitnik ljudskih prava i sloboda

Nakon dvije decenije rekli su o UMHCG

„Udruženje mladih sa hendikepom je nesumnjivo u vrhu najvažnijih organizacija u Crnoj Gori. Njihov rad premašuje granice nalaženja rješenja u ostvarivanju prava osoba s invaliditetom. Od duboke posvećenosti borbi protiv diskriminacije do jačanja demokratskih institucija, Udruženje je šampion u kampanji za jednakost i ljudska prava za svakog.“

Darko Brajović,
OSCE Misija u Crnoj Gori

„Zahvaljujući radu **UMHCG**, osobe s invaliditetom su postale znatno vidljiviji deo crnogorskog društva, a mnogi javni objekti i usluge su zahvaljujući njihovom upornom aktivizmu postali svima pristupačni. Uspeli su i da svest o tome da osobe s invaliditetom još uvek nisu sasvim ravnopravne u pristupu pravima bude prisutna kod svih nadležnih.“

UMHCG je doprinelo da nemerljiv broj dece s invaliditetom i mladih s invaliditetom danas zajedno sa svojim vršnjacima uči u vrtićima, školama i fakultetima, i da se tako obrazuju nove generacije građana istinski demokratskog društva, spremnog da upozna, razume i podrži svoje različitosti.

Doprinos **UMHCG** usklađivanju zakonskog i strateškog pravnog okvira Crne Gore sa međunarodnim standardima u oblasti prava osoba s invaliditetom je izuzetan, kao i doprinos smanjenju stigme i diskriminacije.

Borbenost i istrajnost **UMHCG** motiviše i sve nas da istrajemo u javnom zalaganju za ljudska prava i kad pomislimo da smo se umorili i da nam je uticaj nedovoljan.“

Tea Gorjanc Prelević,
izvršna direktorka
Akcije za ljudska prava (HRA)

„Organizacija koju čine stručni, sposobni i kreativni pojedinci, koja se istinski i neustrašivo zalaže za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda. Organizacija koja inspiriše i od koje može mnogo toga da se nauči“.

Tijana Živković,
advokatka i pravna zastupnica UMHCG

„**UMHCG** je organizacija koja ima istinski transformativnu ulogu za crnogorsko društvo. Čine je osobe koje svojom snagom, znanjem, posvećenošću i ličnim primjerom osvajaju slobode i prava ne samo za osobe s invaliditetom, već za sve nas koji imamo sreću da u njihovom okruženju radimo i živimo. Gajim ogromno divljenje prema ovim mladim ženama koje ruše barijere koje bi za mnoge bile nepremostive, ostajući istrajne, glasne i prisutne svuda gdje se diže glas protiv nepravde.“

Maja Raičević,
izvršna direktorka Centra za ženska prava

Abeceda

A – Avion i aerodrom, mesta kojima se uvijek radujem.

B – Borba, borba u nama i borba oko nas, borba za bolje društvo...

C – Cvijeće, volim i da ga poklanjam, ali naravno i volim i da ga dobijam za poklon.

Č – Čovjek, osnovni zadatak u životu – biti čovjek.

Ć – Ćuk, ptica koja me uvijek veseli.

D – Društvo, još kao sociološkinja naučila sam koliku vrijednost može imati.

Dž – Džeparac, posebno važan kad smo tinejdžeri.

Đ – Đurđevak, jedan od omiljenih mirisa.

E – Entuzijazam, kojeg uvijek trebamo imati.

F – Fenjer, u djetinjstvu često korišćen kada nestane struja, a ja moram da učim.

G – Gitara, jedan od omiljenih instrumenata.

H – Hvala, riječ koju treba često izgovarati.

I – Izvini, još jedna riječ koju treba naučiti sa stilom i voljom izgovarati.

J – Jesen, godišnje doba koje ima najljepše boje, iako ne volim kad je kišna.

K – Kompjuter, možda sad posebno drag s obzirom na to da mi je zabranjeno koristiti ga.

M – Marina Vujačić, izvršna direktorica **Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG)** za **DisabilityINFO** predstavlja svoju ABECEDU pojmova koji obilježavaju njen život ili dati trenutak.

L – Loptica, ime mog psa.

Lj – Ljubav, samo nju ne treba objašnjavati.

M – Majka, kao sinonim za život. Mada mogla sam i navesti par imena mnogo dragih osoba u životu.

N – Novac, iako ne najznačajniji, definitivno nam je potreban.

Nj - Njegovati i nježnost.

O – Oprostiti sve i svakome, bez obzira da li smo u mogućnosti i zaboraviti.

P – Pravda i pravičnost

R – Riječ, najmoćnije oružje.

S – Sunce, toliko ga volim da drage ljude tako oslovjavam.

Š – Šećer i šuma, iako prvo skoro nikada ne koristim, osim u kolačima, slatkom i drugoj hrani.

T – Titograd jer sam kao djevojčica dolazila u grad koji se tako zvao. Sve što sam zavoljela u njemu je iz tog perioda.

U – UMHCG, mjesto koje me je naučilo da budem bolja osoba.

V – Vrijeme

Z - Zauvijek

Ž – Život, ništa ljestiće od života ne dobijamo, a o čemu sami ne odlučujemo.

Točak

Anđela Radovanović

Lica:

David, umjetnik

Marija, novinarka, Davidova djevojka

Doktor

Marko, Davidov i Marijin poznanik

Policajci

(Vrata. U pozadini se čuje ženski glas sa TV-a: „...će se održati danas u Ulici Slobode.“)

Pucanj. Tup udarac.

Utrčava žena u bijeloj haljini i počinje da vrišti.)

Marija: Davide! Davide! Davide! Neee! Davide!

...

Marija (drhteći): Pištolj... balkon... ne, on nije mogao... on nije mogao da podigne ruku... On... D-d-david nije mogao da podigne ruku...

Policajac (spušta joj ruku na rame): Gospođo, molim Vas, smirite se. Ispitaćemo slučaj... Pustite nas da izvršimo uviđaj.

Marija: Ne... ne... ne... D-d-d-avid nije... nije... mogao da... podigne ruku.

(Zavjesa).

(Balkonska vrata, s pragom visokim nekoliko centimetara. Spušteni venecijaneri. Svjetlost probija iza njih. Soba je u mraku).

David (sjedi u kolicima, okrenut leđima): Znaš li da sanjam da izađem na balkon? Jebem li ti sve... (Udara lijevom rukom točak kolica). Marija, ja sanjam da izađem na balkon! Nije trebalo da bude ovako. Trebalo je da odem. Da me puštiš. Čuješ li ti mene? Eeeej! Čuješ li me? Ne, ona, velikomučenica, hoće da me obuče. Nahrani. Stavi u kolica. Iznesi na balkon. Da posmatram ljude i svijet. Znaš da ću da pljujem na njih odozgo? Ahaaa. Da pljujem. Jedino to još mogu. I tebi ću da pljunem na glavu kad se saviješ da mi vežeš patike.

Marija: Je l' možeš jedan dan da ne mlatiš? Jedan jedini dan? Skupićemo pare. I opet ćemo zajedno svuda. Organizovaće se predstava. Prodaćemo knjigu. Rekao mi je kolega iz montaže da će da prave koncert. Skupićemo pare. Samo malo učuti. I pušti fizioterapeuta u stan.

David: Trebalo je da me puštiš... Jesi li zato ostala? Da bi se reklamirala po novinama. Jadna ona, njeguje momka invalida. Mučenica, ostala s njim. Vodi koncerne, organizuje predstave... Novine pišu o njoj. Možda čuju i za poeziju koju piše. Piše mu jer ga voli... Gadiš mi se. Gadiš mi se svaki put kad uzmeš da mi navlačiš čarape. Gadiš mi se kad te vidim kako koračaš... Trebalo je samo da kažeš da je kraj. Ostaćeš... Godinu. Dvije. Pet nećeš. Ti želiš đecu. I da vidiš svijet. Ne da mene nosiš od kreveta do fotelje. Da me guraš u kolicima...

Marija (ustaje s kauča): Kad bi ti i u kolica htio... Doktor je rekao da treba da vježbaš. Da će stvari biti bolje. Da ćeš moći da pomjeriš ruku. Toliko ljudi živi posle povrede. I te matične čelije... Ajde.

David: Ne sluša ona mene ništa. Žive – drugi. Ja – ne.

Marija: Ajde, čuti! Ne mogu više da te slušam. Šest mjeseci! Svaki dan sam ja kriva! Za stan, za prag, za balkon, za neudobna kolica... Za gazdu koji neće invalida u stanu, za drugog, trećeg, petog... Za lift kad ne radi. Za trotoar. Za to što nećeš da vježbaš. Za fizikalnu. Za bolove. Za ljekove kojih nema u apoteci. Za to što nemamo para...

Živjećeš, ja ti jemac! Makar ja tebi život da zagorčavam!

(mijenja ton)

Oćeš li da jedeš nešto? Kupila sam nam sladoled. Onaj u zelenoj čašici, s trešnjom na vrhu.

David (plače): Neću... Ništa više ja neću.

(Marija i David izlaze iz zgrade i idu prema parku. Marija spušta kolica unazad da siđe s trotoara.)

Marija: Eto, izašao i ti iz stana svečano. Konačno smo našli jedan s liftom. Sedma sreća, a? Onaj je prošli gazda stvarno bio stoka. A njesmo imali đe ni sa stvarima. I kuhinja je bila užas. Ovo nam je lijepo. Da krenemo ponovo. Brzo će predstava. Đe ćemo sad? Park?

David (gleda ka svojim nogama): Po tvojoj zapovijesti. Samo nemoj u kafić. Neću da me ljudi gledaju.

Marija: A što ne bi da te gledaju? Eno Marka. (Maše nekome i brzo spušta ruku). Ma, nije ono on, loše sam viđela. Hajde, da proslavimo novi početak. Novi stan, lijep pogled, nova emisija od ove jeseni. I ono udruženje koje sam našla, ono đe su mi rekli da ima varijanta mimo one što doktor predlaže. Da živimo mi opet.

David: Ja još vidim, znaš? Jeste Marko. I neće da se javi. Kao ni tvoja familija. Ni moja. Ne mogu oni ovo da gledaju. Mani me optimizma.

(Raskrsnica. Trotoar visok desetak centimetara. Marija pokušava da podigne kolica. Ne može. Okreću se).

David: Idemo nazad!

Marija: Idemo okolo!

David: Idemo nazad. Rekao sam ti – nazad! Neću!

(Vraćaju se u zgradu, Marija gura kolica uz rampu s velikim nagibom, zadihana).

IV

(Balkon. Ulica ispod).

David (sjedi na fotelji i posmatra park ispod balkona):

Riječi su izgubile smisao. Stih je na izdisaju. Granica moje slobode je nebo, ne rešetke. Moram da izdržim ovo. Zbog sebe. Zbog Marije. Moram pomjeriti ruku. Ili da smislimo nešto kako ćemo dalje i ako ne mognem. Ne želim da moj svijet bude ovdje, zaglavljen među rešetkama, između oblaka i drveća. Ja moram dalje. Nebo mi danas liči na šećernu vunu. Htio bih da kidam ove oblake, da ih gutam. Da dišem, da se smijem iz svega glasa. Mogao bih da probam da pišem opet. Kad pišem, skoro kao da osjećam lišće pod nogama, onako kako lijepo krkca kad je suvo. I kako se lijepi za đonove, vlažno, kad krenu kiše nad gradom. Pisao bih pjesme. O Mariji. Njenom crvenom kišobranu i gumenim čizmama. Sladoledu koji kupujemo u februaru.

Bolnički prozor je gledao na šumu. Bilo je hladno. Iza šume su se promaljala brda. A onda je u večeri dolazila ona. Posmatrali smo kroz prozor brda dok postaju ljubičasta, i dok na njihove krune liježu oblaci. Čitala mi je poeziju. Neke njene Ruse, patetiku neku. I rekla kako je vidjela vjevericu u parku i htjela da potrči za njom. Posmatram kako joj se pomjeraju usne. Hoću opet da pišem poeziju.

V

(Kabinet doktora. Sto, jedna fotelja iza i dvije ispred. Uokvirene diplome na zidovima).

Doktor: Marija, neću kriti. Stanje je teško. Uradili smo šta smo mogli, u našim uslovima. Da ste došli sat ranije... Ovako... Slabe su šanse. Oporavak će da košta. Teško da će biti potpun. U najboljem slučaju – paraplegija.

Marija (povijena u fotelji): Šta, koliko, gdje možemo otići?

Doktor: Postoje razne eksperimentalne terapije. Ono što ja mogu reći – fizikalna terapija, da se očuva funkcionalnost onoga što je ostalo. Što prije navikavanje na kolica. Sjednite s porodicom, razmotrite smještaj u nekoj od ustanova. Znam, njemu je tek 30, još je rano za starački dom. Ipak, to je jedino mjesto gdje se nude integrисane usluge. I gdje ćete moći da ga posjećujete. Vi ste mladi za takvu žrtvu, da provedete ostatak mladosti s njim, s ovakvim hendikepom.

Mogu vidjeti s nekim od kolega, da pokušamo još nešto. Ipak, to će zahtijevati izvjesnu podršku, razumijete me? Konsultacije, materijal koji moramo kupiti u inostranstvu, naš rad...

Marija: Imate li još šta da mi kažete? (ustaje i izlazi, lupi vratima).

VI

(Bolnički kreveti s bijelom posteljinom. Paravani između).

Doktor (s rukom u džepu, u drugoj ruci – cigareta): Aha, da, da... To je to... (Vadi ruku iz džepa i podiže čaršav). Kako smo jutros, Davide? Operacija je prošla dobro. Možeš li da pomjeraš prste?

(David gleda u stranu).

Osjećaš li ovo? Davide? Polako, treba vremena.

Izlazi iz sobe.

VII

(Balkon. David hoda po ivici ograde. Smijeh.)

David: U Ulici Slobode, karavan sreće! Osmijehe dijelimo jeftino. Akrobacije – samo za vas. Lični klovn, gospo sa sladoledom u zelenoj čašici! Je'n, dva, tri! (noga mu klizi s ograde).

Marija: Ne, Davideeee!

VIII

(Spušta se tama. Na podu tijelo pokriveno bijelim platnom. Koračaju likovi u bijeloj odjeći).

Marija (vrišti, u čošku): Neeeeeeee! Ruka... nije... htio... mogao... da p-p-p-odigne ruku.

Doktor (telefon prislonjen na uvo): Da, da... Jeste... Uradili smo šta smo mogli. Da... Da smo bili koji sat ranije... Paraplegija... Mmm... Hmmm...

Zavjesa

Pozitivno

Barometar

- Odlukom **Ministarstva unutrašnjih poslova** osobe s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost, biće vraćene u birački spisak.
- **UMHCG** je kroz projektnu aktivnost obezbijedilo dva pristupačna vozila za OSI na teritoriji PG. **UMHCG** je krajem 2020. počelo s organizacijom prevoza pristupačnim vozilima za OSI čemu su prethodile aktivnosti pripreme i standardizacije usluge. U tu svrhu, kreirana je aplikacija za naručivanje usluge prevoza, definisan Protokol o pružanju usluge, nabavljena dva pristupačna vozila, ali i razvijena baza kojoj zainteresovane OSI mogu pristupiti popunjavanjem online upitnika. Usluga će se do daljnog sprovoditi na teritoriji **Glavnog grada Podgorica** i za sve korisnike je besplatna.
- **UMHCG** posjeduje licencu za pružanje usluge personalne asistencije za 10 korisnika i u ovoj godini ih je toliko bilo aktivno.
- Na inicijativu **UMHCG** određeni su pristupačni punktovi za vakcinaciju OSI.
- **UMHCG** je izradilo online platformu **Vršnjačka podrška**. Od aprila 2020. do 21. oktobra 2021, platforma je posjećena 94.607 puta.
- Povećan broj studenata s invaliditetom – u proteklih pet godina došlo je do povećanja broja osoba s invaliditetom koji se odlučuju da upišu fakultet, pa je tako trenutan broj studenata s invaliditetom u studijskoj 2021/2022. u internoj bazi UMHCG 127.
- Dvije adolescentkinje su poхађale praktičnu obuku u UMHCG kroz Program Prilike kako bi se informisale o potencijalnim mogućnostima za razvoj karijere i pripremile se za tržište rada.
- **UMHCG** od 2019. posjeduje interne procedure i mehanizme zaštite i zdravlja na radu za zaposlene OSI.
- Akreditovan program obuke za nastavno osoblje – **UMHCG** je akreditovalo *Program obuke za nastavno osoblje pod nazivom Obuka za nastavno osoblje o osnovnim temama invaliditeta i inkluzivnog obrazovanja: Nauči - primjeni - promjeni kod Centra za stručno obrazovanje i Zavoda za školstvo*[K1].
- **UMHCG** je akreditovalo *Program obuke za zaposlene u oblasti socijalne i dječje zaštite na temu samostalnog života OSI i procesa deinstitucionalizacije, s akcentom na socijalno-edukativne usluge*. U oktobru je održana prva obuka na ovu temu, kojoj je prisustvovalo 15 učesnika/ca, teme koje su obrađene odnosile su se na: *Modele pristupa invaliditetu i njihov uticaj na garancije prava OSI, Filozofiju samostalnog života, Deinstitucionalizaciju i život u zajednici, Sredstva za samostalnost, i servisi podrške za djecu s invaliditetom i odrasle OSI, (Samo)određenje, identitet i invaliditet, (Samo)procjenu potrebne podrške za život u zajednici, Stigmatizaciju, nasilje i viktimizaciju, Porodični život OSI, Socijalno-edukativne usluge (savjetovanje, grupe samopodrške) i Metode rada na socio-emocionalnim uještinama i komunikaciji s OSI.*
- Tokom 2021, nastavljeno je deset parničnih postupaka za zaštitu od diskriminacije po osnovu invaliditeta, od čega se pet postupaka vodi u oblasti pristupa objektima i površinama u javnoj upotrebi, tri u oblasti rada i zapošljavanja, jedan u oblasti samostalnog života i života u zajednici i jedan u oblasti saobraćaja i to zbog diskriminacije u postupku ostvarivanja prava na putovanje po nižoj cijeni. Pokrenuta su četiri nova parnična postupaka od čega su tri postupka pokrenuta zbog nepristupačnosti biračkog mesta i povrede biračkog prava (dvije kolektivne tužbe, jedna zasebna) i jedan postupak pokrenut je zbog povrede prava ličnosti.
- Zbog diskriminacije koja se dogodila B. A. prilikom zapošljavanja, odnosno konkurisanja na oglase u JPU „Đina Vrbica“ u Podgorici za posao medicinske sestre/tehničara, pokrenut je parnični postupak pred sudom. Tužbenim zahtjevom tražen je poništaj Odluke o prijemu u radni odnos, a u okviru tužbe ukazano je i na diskriminaciju po osnovu invaliditeta.
- Mrežu volontera u dosadašnjem periodu čine 53 volonteri/ke iz s čitave teritorije Crne Gore, čija je svrha povećanje socijalne uključenosti mladih, kao i povećanje informisanosti, mobilnosti i učešća mladih s invaliditetom i mladih bez invaliditeta.
- Do sada su ukupno školovana četiri psa vodiča i dva psa pomagača za korisnike iz Crne Gore, a u saradnji sa **Centrom za rehabilitaciju „Silver“ iz Zagreba**. Ove godine obezbijedena je i usluga psa vodiča za korisnika **Aleksu Marseniću**. To je treći pas vodič (Šerlok) koji aktivno pruža pomoć pri kretanju njegovom korisniku, dok ovu uslugu već neko vrijeme koriste druge osobe s invaliditetom.

Negativno

Barometar

- Oblast socijalne zaštite, kao oblast u kojoj OSI pokreću najveći broj postupaka, a od čijih ishoda često zavisi i mogućnost ostvarivanja prava u drugim oblastima, mora pretprijeti ozbiljne zakonske reforme i reforme u primjeni zakona. U tom smislu, upravni postupak mora biti ekonomičan, efikasan, i efektivan.
- Nepristupačan javni saobraćaj – država i dalje ne preduzima dovoljan broj aktivnosti u obezbjeđivanju pristupačnog javnog saobraćaja, stanica i fizikog okruženja za prilaz vozilima. Trenutno je samo na teritoriji Glavnog grada obezbijeđen prevoz „od vrata do vrata“ za OSI koji je projektno, a samim tim i kratkoročno finansiran.
- Nerazvijena podrška za život u zajednici OSI – u Crnoj Gori iako postoje zakonske garancije, još uvijek nisu razvijene usluge i servisi podrške za OSI, niti njihovo redovno finansiranje, tj. održivost. Nasuprot tome, dominiraju ulaganja u institucionalnu zaštitu umjesto u podršku za život u zajednici.
- Neobezbjedivanje usluge asistencije u nastavi za studente s invaliditetom i nepristupačnost srednjih škola i fakulteta – usluga asistencije u nastavi nije zakonski regulisana za studente s invaliditetom, dok je i dalje preko 70% srednjih škola i fakulteta nepristupačno za učenike i studente s invaliditetom ili je samo djelimično pristupačno.
- Iako znakovni jezik koriste milioni ljudi u svijetu, i njegovo priznavanje, pravno regulisanje i promovisanje je obaveza svih država koje su ratifikovale **Konvenciju UN o pravima OSI**, kao što je to slučaj s Crnom Gorom, njegovo korišćenje u službenoj upotrebi u našoj državi nije omogućeno;
- Na evidenciji ZZZCG, na dan 30.6.2021. nalazilo se 11.094 OSI, od čega je 6.786 ili 61,17% žena, dakle posmatrano prema nivoima obrazovanja, najviše OSI je sa I nivoom kvalifikacija obrazovanja (bez zanimanja i stručne spreme) - 5.391 ili 48,59%, zatim sa III nivoom - 2.479 ili 22,35% i IV-1 podnivoom obrazovanja 2.267 ili 20,43%.
- Još nije formiran, pa samim tim nije počeo s radom Savjet za prava osoba s invaliditetom;
- Brojni zakoni, čije je donošenje planirano Programom rada Vlade nijesu pripremljeni;
- Brojni korisnici usluga za život u zajednici ne mogu ostvariti ovo pravo pred centrima za socijalni rad, bez obzira na zakonske garancije još od 2013;
- Skoro da nema pozitivnih pomaka u oblasti pristupačnosti javnih površina i objekata u javnoj upotrebi, a i dalje se rekonstruišu ili renoviraju objekti u kojuima se ne poštuju standardi pristupačnosti. Jedan od drastičnijih primjera je gimnazija „Slobodan Škerović“ u Podgorici;
- Iako je promijenjena dugogodišnja vlast nakon izbora u avgustu 2020. pomaka u oblasti ljudskih prava nema. Dodatno, nakon smjene ministra Leposavića, još uvijek nije imenovan novi ministar/ka;
- Ponavlјaju se relativno negativne ocjene u Izveštaju EK o stanju u zemlji, koje se pripisuju i staroj i novoj vlasti;
- Ministarstva su sa značajnim kašnjenjem raspisala pozive za projekte NVO, i donijela odluke u pojedinim oblastima, dok se za većinu oblasti odluke još čekaju, zbog čega postoji rizik da sva sredstva ostanu neisplaćena NVO. Ovim se obesmišljavaju sektorske analize koje se pripremaju na godišnjem nivou jer se projekti ne realizuju u istoj kalendarskoj godini za koju se priprema sektorska analiza;
- Procedure za usluge i ostvarivanje prava nerazumno dugo traju, zbog čega brojne osobe s invaliditetom i njihove porodice ostaju uskraćene za pristup pravima i uslugama.

Ja: Možemo li da komuniciramo u pisanoj formi jer ne mogu dugo da govorim, ni da slušam?

Doktor: Ne. Zašto se niste više odmarali prije nego što ste došli?

Ja: Zato što odmor nije zamjena za pristupačnost.

Ne izgleda mi da imaš invaliditet.

Ni ti ne izgledaš kao moj doktor.

Šta s tobom nije u redu?

Kapitalizam i patrijarhat.

Od kada si u kolicima?

Od sedam jutros.

Koliko imam prstiju? Možeš li da me vidiš odatle?

Da, ali da budem iskrena, volela bih da ne mogu.

Stvarno ti se divim što izlaziš iz kuće, mora da je zaista teško.

Zašto?
Zbog ljudi poput tebe?

Šta ti se desilo?

Rodila sam se.

Interseksionalnost vs. Diskriminacija

Maja Raičević, izvršna direktorka Centra za ženska prava

Kada sam dobila priliku da pišem za DisabilityINFO, prva ideja mi je bila da pišem na temu diskriminacije, pojmu koji se mnogo koristi, a nedovoljno razumije. Diskriminacija je, najjednostavnije rečeno - nejednako postupanje prema jednakima i jednak postupanje prema nejednakima.

Radeći u domenu ženskih ljudskih prava, brzo sam postala svjesna da su žene nehomogena grupa, marginalizovana u cjelini, ali i višestruko – najprije zbog pola, a često i zbog pripadnosti nacionalnoj manjini, zbog zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog stanja, vjeroispovijesti, imovinskog statusa, seksualnog opredjeljenja, rodnog identiteta, političkog ili nekog drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, rase, boje kože, jezika, migranstkog ili izbjegličkog statusa itd. – da navedem samo neke od notornijih svojstava koja su prepoznata u formalnim definicijama diskriminacije.

Diskriminacija, međutim, rijetko bira samo jedno svojstvo, pa je neminovno razmišljanje o njenoj kompleksnosti i posledicama po osobe koje ona višestruko pogarda. Da bismo je prevazišli, moramo je sagledavati još šire – kao složen sistem u kojem različiti oblici nejednakog postupanja, isključivanja ili dovođenja u podređen položaj, zasnovanog na različitim identitskim kategorijama – utiču jedni na druge. Takvo razumijevanje nas vodi još dalje od koncepta višestruke diskriminacije

i usmjerava na koncept interseksionalnosti koji prevazilazi ograničeno razumijevanje diskriminacije u odnosu na pojedinačna svojstva i koji nam omogućava da razumijemo da svaka osoba posjeduje više različitih i složenih identiteta koji ne predstavljaju prost zbir, već su međusobno zavisni i neodvojivi. Prosto rečeno, žene s invaliditetom su i osobe s invaliditetom i žene, ali trpe oblike diskriminacije koji su specifični za žene s invaliditetom, a koje ne trpe ni muškarci ni žene bez invaliditeta.

Koncept interseksionalnosti proizašao iz feminističke teorije interseksionalnosti američke sociološkinje (**Kimber Krenshaw**) **Kimberlé Crenshaw**, koja je svoju teoriju prvi put javno iznijela 1989, kada je objavila rad na **Pravnom forumu Univerziteta u Čikagu** pod naslovom „Demarginalizacija intersekcije rase i pola“.

Ona u svom radu navodi da je interseksionalnost bila prizma, koja je iznijela na vidjelo dinamiku unutar zakona o diskriminaciji, koju sudovi nisu razmatrali i problematizuje posledicu tendencije da se rasa i rod tretiraju kao međusobno isključive kategorije iskustva i analize, navodeći da je

„intersektionalno iskustvo veće od zbira rasizma i seksizma“.

Ovaj koncept je važan za sve koji se bave ljudskim pravima, kako bi borba protiv kršenja ljudskih prava uključila pojedince i pokrete, koji se bave različitim oblicima diskriminacije i opresije. Tako npr. rješavanje problema rodno zasnovanog nasilja mora biti zasnovano i na iskustvima žena iz različitih marginalizovanih grupa, etničkih, socijalnih i klasnih kategorija. Ukoliko se zasniva na pretpostavci da su iskustva svih žena sa nasiljem ista, bez svijesti o neravnoteži moći i njihovim identitetskim razlikama, intervencije neće postići željeni cilj i ostaviće mnoge žene bez djelotvorne zaštite. Npr. žene s problemima mentalnog zdravlja koje su uz to i žrtve nasilja, često nailaze na nevjericu i nepovjerenje, a nasilje se često shvata kao umišljanje, ili posledica bolesti. Romkinje se suočavaju sa problemom ranih brakova, siromaštvom, nedostatkom ličnih dokumenata, ali i slabim znanjem službenog jezika, što im značajno onemogućava pristup zaštiti u odnosu na žene iz međistrim zajednice. Žena s invaliditetom može trpjeti zlostavljanje specifično za njen oblik invaliditeta, koje ne ulazi uvijek u zakonsku definiciju nasilja, a i javne ustanove su im često fizički nedostupne.

U vezi s tim, ovaj tekst završavam pozivom organizacijama i pojedincima koje se bave suzbijanjem različitih oblika diskriminacije i nejednakosti, da razmišljaju o ovom (iako veoma pojednostavljeno predstavljenom) konceptu, koji može poslužiti kao dodatni motiv za međusobnu podršku i saradnju, neophodnu za prevazilaženje neravnoteže moći u našem duboko podijeljenom i neravnopravnom društvu.

Sjećanje na Milenka Vojičića i Kapku Panajotovu

O **Milenku Vojičiću** nije jednostavno pisati i odlučiti šta izostaviti tom prilikom, imajući u vidu njegova interesovanja, oblasti djelovanja i dostignuća. Za njega se svakako može reći da je pionir samostalnog življenja i ključni zagovarač usluge personalne asistencije, kao ključa samostalnog življenja. Bio je protiv institucionalizacije osoba s invaliditetom, a zagovarao je jednakost i ukidanje instituta oduzimanja poslovne sposobnosti samo po osnovu invalidnosti. Takođe, može se reći da je mnogo doprinio razvoju Programa za pristupačnost **UMHCG**, a nerijetko je pružao besplatne konsultantske usluge u oblasti pristupačnosti.

Volio je mnogo ljudi i razgovore s ljudima. Bio je jako produhovljen, zainteresovan za filozofiju, mnogo je volio čitati, a njegove verbalne sposobnosti ljudi su ostavljale upitanim danima. Često je znao u tom kontekstu citirati **Sokrata** rečenicom: „Ja znam da ništa ne znam“. U raspravama bi govorio: „Ne raspravljam ja s tobom da bih tebe ubijedio, nego da bih provjerio svoje stavove.“

Bio je osnivač brojnih organizacija civilnog društva. Nikada nije pripadao

nijednoj partiji, a pričao je da u komunističku partiju nije primljen jer su mu tražili da se obrije, što je odbio učiniti.

Imao je veliko neformalno znanje iz brojnih oblasti: ljudskih prava, zaštite od diskriminacije, pisanja projekata, građanskog aktivizma i brojnih drugih.

Ni o kome mediji nijesu toliko izvještavali, kao o njemu kada je preminuo i upravo su ga predstavili kao građanskog aktivistu. Bio je prisutan na svim protestima, osim onima koje su organizovale političke partije govoreći da je nenasilni bunt osnovna obaveza svakoga čovjeka.

Gоворио је да смрт nije крај и да се не требамо plašiti смрти, и често је знао рећи да жели да га трубачи тамо испрате. Најалост, због ситуације прouзроковане појавом коронавируса нijesmo mu тада испунили ову жељу.

Утицао је на многе да приhvate себе и да се промijene како би постали бољи људи. Никада никога nije osuđivao, а njegove kritike iako jako teške u trenutku upućivanja imale су најdivnije намјере. I то су они који су требали znati osjetiti.

Mnogo je volio putovanja, па је redovno имао jako lijepе шале на sopstveni račun, од којих неке ponavljamo једни другима.

Bio je pjesnička duša, мnoge stihove **Miroslava Mike Antića, Sergeja Jesenjina, Vita Nikolića** i brojnih drugih знао је

napamet i redovno ih je recitovao u kafani, prilikom susreta, na pauzama u toku događaja ili uveče uz čašu vina.

U njegovo vrijeme odrastanja i mladosti nikо ga nije učio da prihvata sve ljudе i da zagovara svačija prava, ali je to radio bez izuzetka, uz rečenicu da baš mi kojima se prava svakodnevno krše ne smijemo ugrožavati prava drugih jer nijesmo ništa značajniji od njih.

Preminuo je u Podgorici, 15. januara 2021., od posljedica koronavirusa, dok je primljen u bolnici 17. decembra 2020. U bolnicu je otišao s treninga o personalnoj asistenciji. Kao što je invalidnost stekao kao posljedicu virusa, tako je i preminuo od posljedica virusa. Na neobičan način je išao u školu, polagao je razrede vanredno, na kraju godine. Nakon osnovne škole upisao je i završio gimnaziju u Nikšiću, a potom Marksizam i socijalističko samoupravljanje. Otuda ljubav prema filosofiji.

Marina Vujačić

U oktobru 2021. svijet je izgubio jednu od najistaknutijih aktivistkinja pokreta za samostalni život osoba s invaliditetom u Evropi. **Kapka Panajotova (Kapka Panayotova)**, osnivačica **Centra za samostalni život – Sofija**, draga priateljica i saradnica **UMHCG**, ostaće upamćena kao žena vedrog duha, britkog jezika i nepokolebljive borbe za dostojanstven život svake osobe s invaliditetom. U znak sjećanja na nju, a uz odobrenje naših kolega iz **Evropske mreže za samostalni život (European Network on Independent Living – ENIL)**, donosimo vam jedan od Kapkinih intervjuja (iz 2013).

ENIL-ova Dvorana slavnih: Kapka Panajotova (Kapka Panayotova)

Kapka Panayotova (Kapka Panayotova) je osnivačica **Centra za samostalni život – Sofija (CIL- Sofia)** i bila je među najzaslužnijim za širenje filozofije samostalnog života u Bugarskoj. Ona je jedna od članica upravnog odbora **Evropske mreže za samostalni život (European Network on Independent Living – ENIL)** i stoga nam je zadovoljstvo da je uključimo u našu Dvoranu slavnih. Ona predstavlja duh odlučnosti i mnoge ljudе širom Evrope je ohrabrlа da žive život sa samoodređenjem i sopstvenim izborima. U ovom intervjuu, Kapka pričа o

svom ličnom iskustvu i odakle joj inspiracija da osnuje **Centar za samostalni život u Sofiji**.

Možete li nam nešto kratko reći o svojim korijenima?

Prepostavljam da treba da krenem od svojih roditelja. Oni su me učinili ovakvom kakva sam: jakom, tvrdoglavom, radoznalom za stvari oko mene i razvili kod mene volju za slobodom. Kad sam imala sedam mjeseci, 1957., dobila sam poliomijelitis. Bila sam jedna od posljednjih žrtava tog virusa; bilo je to nedugo nakon što je komunistička Vlada Bugarske dobila vakcinu i počela da je daje djeci. Moja situacija na početku je bila jako loša. Mnogo operacija, rehabilitacija, doktora i medicinskih sestara tokom djetinjstva su učinili da zamrzim bolnice i zdravstvene centre, ali su mi i pomogli da se moje tijelo oporavi koliko je to bilo moguće. Sad hodam pomoću štaka i kako starim stvari se pogoršavaju – prati me post-polio sindrom. Ali, ne žalim se – mene izluđuju druge stvari.

Odgajana sam kao normalno dijete – s puno ljubavi i podrške, ali i s obavezama i zaduženjima u porodici kao i svi drugi. Morala sam da čistim svoju sobu, idem u trgovinu i iznosim smeće. Komšije su se često zgražavale: „Kakvi su to roditelji koji tjeraju jedno dijete da radi te stvari?!” Počela sam da čitam i pišem sa četiri godine i moja majka, koja je bila učiteljica, pokušala je da me ranije upiše u školu. U to vrijeme u Bugarskoj se u školu kretalo sa sedam godina. Zbog moje invalidnosti, uputili su me u specijalnu školu, koja nije bila ni nalik specijalnim školama u Britaniji ili Njemačkoj. Bila je, i dalje je, vrsta skladišta u kom djeca ne uče ništa, ali se roditeljima kaže da su obezbijeđeni i nastava i rehabilitacija. Ja sam upisana u Momin Prohod – mjesto 100 km daleko od Sofije i ostavljena тамо. Čim smo izašli iz kuće počela sam da plačem i nijesam prestajala danima, odbijala sam hranu i

nijesam spavala. Osoblje u rehabilitacionom centru nije moglo da se nosi s tim i pozvalo je moje roditelje da dođu i povedu me kući. To je bio kraj institucionalne brige o meni. Moja majka je organizovala da se upišem u školu u kojoj je radila i da se obrazujem sa svojim vršnjacima bez invaliditeta u redovnoj školi – uspjela sam da diplomiram na Školi za engleski jezik u Sofiji i kasnije na Varšavskom univerzitetu. Moji roditelji su me uvijek ohrabrivali da se čvrsto zalažem za ono u šta vjerujem, da govorim u svoje ime i da budem što je moguće više samostalna.

Kako ste se uključili u pokret za samostalni život?

Dobila sam priliku da 1993. proučavam upravljanje NVO na **Univerzitetu „Džons Hopkins“ (Johns Hopkins University)** u Baltimoru, u Merilendu. Tu sam upoznala mnoge lidere pokreta za prava osoba s invaliditetom, koji su se bavili samostalnim životom, i shvatila da je to ono što želim da radim, da je to moja stvar. Kad sam se vratila u Sofiju, inicirala sam **osnivanje Centra za samostalni život** (CIL) koji je registrovan 1995. I evo nas tu gdje smo – pravimo problem svim vladama redom. Nažalost, bugarski političari čine da sam stalno zauzeta – odbijaju da prihvate socijalni model pristupa invaliditetu, okruženje je neprijateljsko i postoje različite barijere svud okolo. **Centar za samostalni život – Sofija** se razvija, ali ne toliko brzo koliko bih ja to željela. Zagovaramo prava osoba s invaliditetom i pružamo podršku onim osobama s invaliditetom koje žele da budu samostalne i upravljaju sopstvenim životom.

Šta smatrate najznačajnijim momentom pokreta za samostalni život?

Početak pokreta za samostalni život u Sjedinjenim Američkim Državama je najznačajniji trenutak u istoriji prava osoba

s invaliditetom u cijelom svijetu. Direktne akcije i personalna asistencija su stvarna dostignuća koja su napravila revoluciju u pristupu invaliditetu. **Ed Roberts** je među onima koji najviše zaslужuje mjesto u Dvorani slavnih, i više od toga – on zaslужuje počasno mjesto u njoj. Kao i **Adolf Racka (Adolf Ratzka)**, **Rejčel Hrst (Rachel Hurst)**, **Kale Konkola (Kalle Konkola)**, **Martin Nojton (Martin Naughton)**... Živim u zemlji u kojoj bi ovi ljudi, s invalidnošću koju imaju, odavno bili mrtvi, a ne putovali svjetom i osnaživali druge kao što su to učinili sa mnom. Oni su pokrenuli najznačajniji projekat za osobe s invaliditetom – ENIL! Srećna sam što sam ih sve upoznala, a pored njih i **Dzejmi Boling (Jamie Bolling)** – izuzetnu ženu i moju dragu prijateljicu, **Debi Džoli (Debby Jolly)** – neumornu borkinju za prava osoba s invaliditetom i veoma posebnu ženu, **Ines Bulić** – istinski dokaz da različitost u društvu omogućava osobama s invaliditetom i osobama bez invaliditeta da mijenjaju svijet i čine ga boljim mjestom za život – ENIL je prekretnica u oblasti invaliditeta.

Kakva je Vaša vizija samostalnog života sad i u budućnosti?

Željela bih da vidim da je filozofija samostalnog života ključna filozofija, čvrsti temelj cijelog pokreta za prava OSI. Danas i dalje imamo tradicionalni, medicinski model pristupa kojim se vodi većina organizacija osoba s invaliditetom u velikim krovnim organizacijama koje okupljaju osobe s istom vrstom oštećenja. Oni koriste jezik ljudskih prava, koji jeste leksika samostalnog života, ali djelovanje kroz stare strukture zadržava posmatranje osoba s invaliditetom kao bolesnih i zavisnih od stručnjaka. Ovakve organizacije su za vlasti poželjnije jer ne predstavljaju prijetnju za status quo. Tada je „personalna asistencija“ kontrolisana od strane pružalaca usluga, a „deinstitucionalizacija“ postaje

dobrovoljno „interno raseljavanje“ ljudi; „podrška“ ima manje šanse u poređenju s „brigom“ i „specijalnim ustanovama“ – koje su sjajne i bajne – i drže ljudе daleko od njihovih zajednica. Ako samostalni život postane suštinski princip svih politika u oblasti invaliditeta, na nacionalnom i međunarodnom nivou, sve ove stvari će se promijeniti. Kad grupe koje se temelje na principima samostalnog života postanu jednako važne kao velike „nacionalne organizacije“, kad se **ENIL** bude tretirao na isti način kao **EDF (Evropski forum osoba s invaliditetom - European Disability Forum)**, kad se podrška u zajednici bude finansirala jednako kao „usluge za osobes invaliditetom“, onda ćemo mi kao zagovarači samostalnog života smatrati svoj posao završenim. Bojim se da je ovo vrijeme još daleko, ako pokret za samostalni život ne ojača, ne bude odlučniji i zahtjevniji. Rekla bih, mirno agresivan.

Zašto mislite da je Vožnja za slobodu (Freedom Drive) u Strazburu tako važan događaj?

Vožnja za slobodu u Strazburu je sjajan događaj! Posmatrati stotine ljudi s kompleksnim potrebama iz cijele Evrope kako se okupljaju, marširaju, viču i zahtijevaju svoja prava je iskustvo koje mijenja živote svih nas. Ovo je najmoćnija alatka da se podstakne učešće OSI i kao koncept i kao praksa. Svi prateći događaji – radionice, konferencije, društvene aktivnosti – sjajan su izvor znanja i mogućnost za razmjenu iskustava, međusobno osnaživanje, upoznavanje izuzetnih ljudi, sklapanje prijateljstava. Ne vidim mnogo uticaja na političare i politike, ali je ipak vrijedno makar pokušati doći do Strazbura na Vožnji za slobodu i otici pun energije, posvećenosti i bogatiji za nekoliko novih prijatelja i ideja kako da promijenite svijet.

Andela Radouanović

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore
Association of Youth with Disabilities of Montenegro

Udruženje Mladih sa Hendikepom Crne Gore
Kralja Nikole, 76
81000 Podgorica

Tel/fax: +382 (0)20 265 650
Mobilni telefon: +382 (0)67 801 761

Email: umhcg@t-com.me; office@umhcg.com

Twitter: @umhcg
Facebook: @UMHCG

umhcg.com
disabilityinfo.me

Ovaj časopis izrađen je uz finansijsku podršku **Uloba fund**
(Bente Skansgårds Independent Living Fund).

Sadržaj je isključiva odgovornost **UMHCG** i ni na koji način
ne odražava stavove donatora.